

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Diplomová práce:

Migrační trendy v oblasti ruského Dálného východu

autor: Petra Čechová
Institut politologických studií

vedoucí práce: Mgr. Lucie Gladišová

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně na základě pramenů a literatury uvedené v seznamu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze _____

Bibliografický záznam

Čechová, Petra. (2009): Migrační trendy v oblasti ruského Dálného východu. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Počet stran 90. Vedoucí práce Mgr. Lucie Gladišová.

Anotace

Práce je zaměřena na problematiku migrace v oblasti ruského Dálného východu. Definuje specifika tohoto regionu, klíčové migrační proudy, relevantní aspekty ruské migrační politiky i související geopolitické okolnosti.

Práce je členěna do třech kapitol. První a druhá kapitola využívá převážně deskriptivně – analytickou metodu založenou na interpretaci dostupných empirických dat. Kapitola třetí vychází z funkční analýzy migrace jakožto specifického jevu, jež má potenciál ovlivňovat celou řadu souvisejících procesů.

Hlavní hypotéza práce je vyjádřena tvrzením: Migrace v oblasti ruského Dálného východu, jmenovitě dálnévýchodní vystěhovalectví a novodobé čínské přistěhovalectví, její přímá vazba na regionální populační krizi, i její mezinárodní charakter, jsou jedněmi z určujících aspektů ruské migrační politiky, rusko – čínských vztahů v oblasti severovýchodní Asie i hodnocení dálnévýchodních regionálních perspektiv.

Klíčová slova: Rusko, ruský Dálný východ, migrace, čínská migrace

Abstract

The purpose of this study is to examine migration flows in the Russian Far East. It defines regional characteristics, key migration flows, Russian migration policy specifics and interrelated geopolitical implications.

Study is divided into three sections. The first two sections are both descriptive and annalistically oriented, focused on empirical dates interpretation. The third section is based on functional analysis of migration, a specific phenomenon with a potential to affect all sorts of related processes.

The hypothesis is built upon the presumption that migration flows in the Russian Far East, namely the Far eastern emigration a Chinese immigration, their direct relation to the regional demographic crisis and their international character, are one of the determining aspects of the Russian migration policy, Sino – Russian relations in the Northeast Asian region, and Far eastern perspectives predictions.

Key words: Russia, Russian Far East, Migration, Chinese migration

Obsah

Úvod	2
2. Obecná charakteristika ruského dálněvýchodního regionu	8
2.1. Geografické vymezení; federální jednotky	9
2.2. Populační vývoj	19
2.2.1. Ruský Dálný východ; polovina 17. století – 1917	19
2.2.2. Sovětský Dálný východ; 1918 – 1991	22
2.2.3. Postsovětský Dálný východ; 1992 – současnost	25
3. Migrace v oblasti ruského Dálného východu – dynamika, implikace	31
3.1. Aktuální trendy	34
3.2. Čínské přistěhovalectví; čínská otázka	40
3.3. Ruská migrační politika ve vztahu k Dálnému východu	48
3.3.1. Migrační politika Ruské federace – tři fáze vývoje	48
3.3.2. Může být přistěhovalectví řešením dálněvýchodní demografické krize?	51
4. Ruské dálněvýchodní perspektivy; migrace jako nový faktor ruské východní politiky	57
Závěr	68
Summary	73
Přílohy	76
Bibliografie	81
Projekt diplomové práce	85

Úvod

Rozpad Sovětského svazu patří bezpochyby k nejviditelnějším změnám politické mapy světa konce 20. století. Stejná událost je také jedním z nejdůležitějších mezníků fungování světového migračního režimu posledních několika desítek let. Stát, jež zaujímal šestinu zemské pevniny a byl domovem téměř 300 miliónů lidí, přestal definitivně existovat v prosinci roku 1991. Z patnácti svazových republik se staly nezávislé státy, z vnitřních hranic hranice mezinárodní.

Otevření hranic států patřících během studené války k tzv. východního bloku bylo od samého počátku nahlíženo s obavami. Tyto obavy pramenily zejména z představ možného exodu lidí z postkomunistických zemí na Západ¹. Migrace se tak stala jedním z ústředních témat úvah o fungování a budoucnosti post – bipolárního světa.

Výše zmíněné obavy se sice nepotvrdily, a migrační témata vystřídala témata jiná, přesto i dnes zůstává migrace pro celou řadu oblastí bývalého východního bloku otázkou významu srovnatelného, jako je tomu kupříkladu v případě tradičních přistěhovaleckých zemí jako Francie, Nizozemí, Spojené státy americké aj.

K těmto, v migračních tématech se „topících“, oblastem patří i ruský Dálný východ. Mám zato, že téměř vše, co bylo v posledních sedmnácti letech na téma Rusko a nejvýchodnější z jeho federálních okruhů napsáno, obsahuje přinejmenším odkaz na tamní migrační situaci. Důvodů, proč tomu tak je, je celá řada, a právě jejich analýza je předmětem této práce.

¹ Podle předpokladů úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky z roku 1989 mělo bezprostředně v souvislosti s koncem studené války o vystěhování ze zemí bývalého sovětského bloku na Západ usilovat až 25 miliónů lidí. Skutečný počet migrantů byl nakonec zhruba desetinový.

<http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3b80864.html> (duben 2008)

Zkoumáme – li jev tak komplexní, jakým migrace bezpochyby je, čeká nás mnoho interpretačních úskalí. Pohled politologický je totiž jen jednou z celé řady perspektiv, jimiž je možné tento fenomén nahlížet. Kromě politologie se migrací zabývá rovněž sociologie, demografie, sociální a kulturní antropologie a jiné společenskovední disciplíny.

I samotný pojem migrace je značně široký a mnohvrstevný. Vedle řady teoretických konceptů, ozřejmujících její příčiny či aspekty², se běžně setkáváme s dělením na migraci dobrovolnou a nedobrovolnou, dočasnou a trvalou, mezinárodní a vnitřní, legální a nelegální³. Ve sdělovacích prostředcích zdomácněly termíny jako „vnitřně vysídlené osoby“, „obchod s lidmi“, „feminizace migrace“ aj. Pokládám proto za užitečné, hned v úvodu vymežit, jakými typy migrace se budu v tomto textu zabývat já.

Z hlediska dělení migrace dle jejích příčin se zaměřím výhradně na migraci dobrovolnou, z hlediska dělení dle místa na migraci vnitřní i mezinárodní, z hlediska dělení dle času na migraci dočasnou i trvalou a z hlediska dělení dle její zákonnosti pak převážně na migraci legální. Nebudu se tedy zabývat problematikou nucené migrace, tématy obchodu s lidmi či s migrací spojenou kriminalitou.

A proč vlastně tak široké, téměř všechny kategorie zahrnující pojetí? Důvod je prostý. Mým cílem není analyzovat migraci jako takovou, ale spíše její vliv a působení na „to politické“, tedy oblast zájmu politické vědy.

Politická věda se ve vztahu k problematice migrace zaměřuje na tři hlavní oblasti. První souvisí s otázkou kontroly, resp. role, jakou by suverénní stát měl hrát v procesu určování pravidel vstupu na své území a pravidel vycestování. Ptáme se: „Co je to přiměřená kontrola hranic?“

² Viz např.: Baršová, A., Barša, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, Západní Evropě a Česku*. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno.

³ Typologie migrace viz: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/migration-management-foundations/terminology/migration-typologies> (listopad 2008)

„Jaké jsou její limity?“ Tématem číslo dvě jsou vztahy mezi sousedními státy, resp. mezinárodní vztahy obecně, a to včetně otázek bezpečnostních. Sem patří otázky typu: „Proč státy akceptují mnohdy ‚nechtěné‘ přistěhovalce?“ „Vedou je k tomu jen a pouze mezinárodní závazky?“

Třetí oblast, jíž se politická věda ve vztahu k problematice migrace zabývá souvisí s dvěma předchozími. Na rozdíl od nich však svou pozornost obrací do nitra fungování společenských, státních, či chcete – li politických systémů. Zkoumáme zde vliv přistěhovalectví na politické chování jednotlivců (členů hostitelské i přistěhovalcké komunity), roli státu v integračním procesu, ale také otázky lidskoprávní, občanskoprávní a otázky národní identity⁴.

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala problematikou vnitřní diferenciací skotského politického systému, s důrazem na postavení regionu skotské Vysočiny. Mou snahou zde bylo odhalit a specifikovat některé konkrétní dimenze periferiality a historický proces začleňování tohoto regionu do jednotného skotského národního státu. Nabízí se otázka, proč se nyní přesouvám 8 135,2 kilometrů dále na východ⁵, a navíc k tématu zdánlivě tak odlišnému?

Skotská Vysočina se od ruského Dálného východu liší v mnoha aspektech. Jsou jimi mimo jiné: velikost, „státní příslušnost“, kulturně historické zařazení, etnicita, absence přímých sousedů aj. Co mají však oba regiony společné, je jejich statut periferie, tj. území závislého na centrech politické a hospodářské moci, území na první pohled stranou pozornosti.

⁴ Hollifield J.F. : *The Politics of International Migration*. In Brettel C.B., Hollifield J.F. (eds.) (2000): *Migration theory: talking across disciplines*. Routledge, New York.

⁵ Právě taková je vzdálenost mezi městem Inverness, administrativním centrem Skotské vysočiny a konečnou stanicí transsibiřské magistrály v dálnévýchodním Vladivostoku.
Distance Calculator: <http://www.infoplease.com/atlas/calculate-distance.html> (leden, 2008)

Přesto, ač se to tak z naší středoevropské perspektivy jevit nemusí, těší se společensko vědní výzkum ruského dálněvýchodního regionu překvapivému zájmu. Profesor Vladimir Kontorovich⁶ demonstruje tento zájem už jen tím, kolik knih v angličtině s tematikou ruský Dálný východ bylo po roce 1991 vydáno, resp. kolik nalezených exemplářů hlásí on-line katalogy knihoven prestižních amerických universit zadáme-li jako klíčové slovo pro vyhledávání „Russian Far East.“ Z tohoto pohledu mohou ostatní sibiřské regiony, ale kupodivu i takový severní Kavkaz, Dálnému východu zájem vědců jen tiše závidět, a to i přes to, že jsou v porovnání s tímto regionem lidnatější, bohatší na nerostné suroviny, v mnoha směrech atraktivnější pro zahraniční investory a v případě severního Kavkazu, zmítaného v 90. letech minulého století dvěma válečnými konflikty, i mediálně přitažlivější.

Při bližším zkoumání se ovšem zájem vědců nejeví tak překvapivý. Populační propad, stagnující ekonomika a sousedství s nejlidnatější zemí světa jsou bezesporu výzvou k úvahám nejen politologů, ekonomů, sociologů, demografů a historiků, ale jistě i strategických plánovačů působících ve službách všech států zainteresovaných v oblasti severovýchodní Asie. Kam až to vše může vést? Historická zkušenost nám říká: situace, kdy téměř liduprázdné území bohaté na přírodní zdroje leží na jedné straně hranice, a území hustě zalidněné a po přírodních zdrojích dychtící na straně druhé, povede téměř jistě, dříve či později, k vyrovnání této disproporce. Ač právě toto je podle Kontroviche motorem zájmu vědců o ruský Dálný východ, jen málokterý se odváží načrtnout scénář, podle kterého by k vyrovnání zmíněné disproporce mohlo dojít.

⁶ Kontorovich, V. (2002): *The Russian Far East and the Social Sciences*; <http://www.haverford.edu/economics/oldsiteOct2008/Faculty/Kontorovich/documents/AAASS.pdf> (duben 2008)

Ani já tuto odvahu nemám. Mým cílem je poskytnout ucelenou a nic podstatného neopomíjející analýzu všech klíčových aspektů výše vymezených typů migrace ve vztahu k oblasti ruského Dálného východu, včetně působení fenoménu migrace na jeho politická, hospodářská a geopolitická regionální specifika. Hlavní hypotéza práce je vyjádřena tvrzením: Migrace v oblasti ruského Dálného východu, jmenovitě dálnévýchodní vystěhovalectví a novodobé čínské přistěhovalectví, její přímá vazba na regionální populační krizi, i její mezinárodní charakter, jsou jedněmi z určujících aspektů ruské migrační politiky, rusko – čínských vztahů v oblasti severovýchodní Asie i hodnocení dálnévýchodních regionálních perspektiv.

Práce je členěna do třech hlavních částí – kapitol. První kapitola nabízí obecnou charakteristiku ruského dálnévýchodního regionu, jeho geografické vymezení a zejména pak stručný výčet nejdůležitějších momentů jeho demografické a migrační historie.

Cílem kapitoly druhé je analýza současných regionálních migračních schémat. Otázky na které zde budu hledat odpovědi jsou mimo jiné tyto: „Čím jsou dálnévýchodní migrační proudy charakteristické, jaká je jejich intenzita a odkud a kam směřují?“ „Jak je migrace v oblasti ruského Dálného východu vnímána místním obyvatelstvem a regionální politickou elitou?“ „A je migrační politika ruské centrální vlády ve vztahu k dálnévýchodnímu regionu v něčem specifická?“

Třetí kapitola nahlíží problematiku migrace v oblasti ruského Dálného východu v širší geopolitické perspektivě, tj. definuje ji jako významný faktor rusko – čínských vztahů i dalšího rozvoje dálnévýchodního regionu.

První a druhá kapitola využívá převážně deskriptivně – analytickou metodu založenou na interpretaci dostupných empirických dat. Pravdivost výše zmíněné hypotézy zkoumá kapitola třetí,

vycházející z funkční analýzy migrace jakožto jevu, jež má potenciál akcelarovat, či naopak tlumit celou řadu souvisejících procesů nejen ve sféře vnitropolitické, ale i v oblasti mezinárodních vztahů.

Mám – li zmínit informační zdroje, které byly pro mou práci stěžejní, ráda bych uvedla zejména monografie Richarda Sakwy (*Sakwa, R. (2002): Russian politics and society. Routledge, London*) a Johna J. Stephana (*Stephan, J. J. (1994): The Russian Far East: A History. Stanford University Press, Stanford*) a studii Judith Thornton a Charlese E. Zieglera (*Thornton, J., Ziegler E. Ch., (eds), (2003): Russia's Far East: A Region at Risk. University of Washington Press, Seattle*). Z českojazyčné literatury bych chtěla zmínit především studii Andrey Baršové a Pavla Barši (*Baršová, A., Barša, P. (2005): Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, Západní Evropě a Česku. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno.*) Potřebné statistické údaje jsem čerpala zejména z webové domény ruské statistické služby (*Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki; Central'naja baza statističeskich dannych*), dostupné na: <http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi>.

2. Obecná charakteristika ruského dálnévýchodního regionu

6,2 miliónu km², více než třetina území Ruské federace, téměř dvě třetiny území Spojených států amerických. 6,2 miliónu obyvatel⁷, stejně jako kupříkladu v 3,5krát menší Libyi, či v 16krát menší Paraguayi⁸. Méně než 5% populace Ruské federace. 80 % Rusů, přes 4% Ukrajinců, a dále kolem stovky etnických skupin⁹. Unikátní přírodní¹⁰ i nerostné¹¹ bohatství. 5 986 km železnic¹², silnic pouze

⁷ Počet obyvatel k 1.1.2008

Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (duben 2009)

⁸ 2008 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau;
<http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2008/2008wpds.aspx> (březen 2009)

⁹ Dle censu 2002

Ruský census 2002; <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87> (duben 2009)

¹⁰ Jako příklad uveďme Kamčatské sopky či pohoří Centrální Sichote-Alin – dvě z osmi ruských přírodních památek zapsaných ve Světovém seznamu Unesco. UNESCO World Heritage Centre, <http://whc.unesco.org/en/list> (březen 2009)

¹¹ Kromě tolik diskutovaných zásob ropy a zemního plynu, disponuje ruský Dálný východ rovněž nezanedbatelnými zdroji zlata (40% ruských zásob, 55% těžby), wolframu (23% zásob, 60% těžby) a diamantů (více než 80% zásob a téměř 100% těžby). Funguje jako hlavní domácí zásobárna cínu a významně se podílí na celkovém množství ruských uhelných zdrojů (podle odhadů z více než 40-ti%). Poussenkova, N. (2007): *The Wild, Wild East; East Siberia and the Far East: A New Petroleum Frontier?* Carnegie Moscow Centre. Moscow
<http://www.carnegie.ru/en/pubs/workpapers/RM-4-eng.pdf> (květen 2009)

¹² Ruskou železniční síť tvoří celkem 86 000 km železnic, tj. 5 km na 10 000 km², pětkrát méně než v USA. Srovnatelnou hustotou železniční sítě disponuje Čína (58 000 km; 6 km na 10 000 km²) a Kanada (57 000 km; 6 km na 10 000 km²). Naopak hustota japonské či francouzské železniční sítě je v porovnání s Ruskem více než desetinásobná. Pro zajímavost dodejme, že 5 986 km ruské dálnévýchodní železnice je o více než 3 a půl tisíce km méně, než kolik měří železnice v 80krát menší České republice.

Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);
http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d02/18-09.htm (březen 2009)
Russia's railway in international comparism;
http://eng.rzd.ru/wps/portal/rzdeng?STRUCTURE_ID=146 (březen 2009)
Dopravní infrastruktura - Česká republika; <http://www.czech.cz/cz/ekonomika-podnikani-veda/vseobecne-informace/hospodarstvi-rust-a-potencial/infrastruktura/dopravni-infrastruktura?i> (březen 2009)

12 km na 1000 km² ¹³. Vladivostok a Chabarovsk - jediná dvě města s více než 500 000 obyvateli. Převažující chladné kontinentální podnebí - jakutský Verchojansk, pověstné místo zimních teplotních rekordů, a naopak klimaticky zcela odlišné jižní Přímořsko. Permafrost a specifická flóra i fauna. I tak by bylo možné ve zkratce charakterizovat ruský Dálný východ, nejvýchodnější výspu Ruské federace.

2.1. Geografické vymezení; federální jednotky

Fyzická geografie pojem ruský Dálný východ nezná. Rozsáhlé území na východě Ruska tvořené náhorními plošinami střídajícími se s pásy horských hřbetů a oblastmi propletenými koryty sibiřských veletoků jednotný název postrádá. Drsné přírodní podmínky vždy byly a i dnes jsou jedním z určujících faktorů dálnévýchodní kultury, mentality a koneckonců i politiky. Zkoumání těchto klimaticko - , biologicko - , či geograficko - sociálních vazeb by jistě vydalo na samostatnou práci. Mým zájmem je ovšem ruský Dálný východ coby region politický, respektive region definován politickými hranicemi.

Jasně vymezení politických hranic ruského dálnévýchodního regionu tak, jak jej známe dnes, je záležitostí až samého konce minulých dekad¹⁴. Administrativních celků nesoucích ve svém názvu „Dálný východ“, resp. „Dálnévýchodní“, ovšem nacházíme v uplynulém století v oblasti východní Sibíře hned několik. Zde je jejich stručný výčet.

¹³ CD ROM Land Resources of Russia, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, 2002

¹⁴ V květnu roku 2000 byl z iniciativy prezidenta Vladimira Putina (výnos prezidenta č. 849 z 13.5.2000) vytvořen Dálnévýchodní federální okruh (*Dalnevostočnyj federalnyj okrug*), jako jeden ze sedmi nových administrativně – správních okruhů. Federální kruhy nejsou subjekty Ruské federace, nemají právní subjektivitu ani zastoupení v ruském parlamentu. Mapa federálních okruhů viz str. 13.

V dubnu roku 1920 byla na východě dnešní Ruské federace zformována tzv. Dálněvýchodní republika (*Dalnevostočnaja Respublika*)¹⁵, formálně nezávislý útvar, fakticky však „produkt“ ruské občanské války podporován a kontrolován ruskými bolševiky. V době koncentrace hlavních bojů do evropské části Ruska, na Ukrajinu a do oblasti západní Sibíře, fungovala republika jako nárazníkový stát mezi sovětským Ruskem a Japonskem¹⁶. Kromě oblastí kolem hlavního města Blagoveščensk zahrnovalo území Dálněvýchodní republiky rovněž Chabarovsko, část Přímořska a postupně vlastně celé ruské pacifické pobřeží až k Čukotce. Nejpozději v listopadu roku 1922, pouhých 31 měsíců po svém vzniku, se Dálněvýchodní republika, resp. všechny jí kontrolované oblasti, staly opět součástí sovětského Ruska.

Dva dny po zániku Dálněvýchodní republiky, byla ustavena Dálněvýchodní gubernie (*Dalnevostočnaja gubernija*). K prvnímu lednu 1923 pak byla gubernie přejmenována na Dálněvýchodní oblast (*Dalnevostočnaja oblast*), a v prosinci téhož roku bylo její správní centrum přesunuto do Chabarovsku. Obdobně jako výše zmiňovaná republika, zahrnovala Dálněvýchodní oblast především příhraniční a pobřežní provincie.

V roce 1926 došlo k další změně. Byl vytvořen Dálněvýchodní kraj (*Dalnevostočnyj kraj*), zkráceně Dalkraj¹⁷. Zahrnoval Čitu, Sretensk, Amursko, Přímořsko, Chabarovsko, Kamčatku a severní

¹⁵ Mapa Dálněvýchodní republiky viz Příloha č. 1.

¹⁶ Rusko – japonské soupeření na Dálném východě, vyvrcholilo v polovině první dekády 20. století otevřeným ozbrojeným konfliktem. Japonské vítězství, stvrzené Potsmouthskou mírovou smlouvou, znamenalo oslabení pozice Ruska na Dálném východě. V době vypuknutí ruské občanské války se Japonsko snažilo využít mocenského vakua a prosadit svůj vliv i do oblastí dosud kontrolovaných Ruskem. Ustavení Dálněvýchodní republiky dalo bolševikům prostor soustředit své síly do bojů v evropské a západosibiřské části Ruska. Na Dálném východě dosáhli bolševici konečného vítězství v roce 1922. V téže roce přijalo Rusko nový název, Svaz sovětských socialistických republik.

¹⁷ Mapa Dálněvýchodního kraje viz Příloha č. 2

Sachalin. V roce 1930 byly bajkalské oblasti Čita a Sretensk odděleny. O čtyři roky později, v květnu roku 1934, pak byla v rámci kraje vytvořena tzv. Židovská autonomní oblast. Dálněvýchodní kraj existoval až do roku 1938, kdy byl rozdělen na kraje dva, Chabarovský a Přímořský. Přímořský sestával z Přímořska a Ussurijska, Chabarovský z Amurska, Chabarovska, Sachalinu, Kamčatky, Čukotského a Korjackého autonomního okruhu a Židovské autonomní oblasti. Dálněvýchodní kraj byl na dlouhou dobu posledním administrativně správním celkem nesoucím ve svém názvu odkaz své geografické lokace¹⁸.

Užívám-li nyní v textu označení „Dálný východ“, „ruský Dálný východ“, „dálněvýchodní oblast“, „dálněvýchodní region“ či „dálněvýchodní teritorium“, uvažuji vždy o území, jež je definováno hranicemi dnešního Dálněvýchodního federálního okruhu. (*Dalnevostočnyj federalnyj okrug*)¹⁹.

Dálněvýchodní federální okruh je největší ze sedmi federálních okruhů Ruské federace. Pokrývá území o celkové rozloze 6,2 mil. km². Má čtyři přímé sousedy, z toho dva na kontinentu - Čínu a Severní Koreu. Nejdelší hranice, ta s Čínou, kopíruje ve své většině toky řek Amur a Ussuri. Je dlouhá 2200 km, což představuje 51% celkové délky rusko – čínské hranice. Také severokorejsko - ruská hranice je tvořena vodním tokem, 17 km dlouhým úsekem řeky Tumen Jiang. Kromě Číny a Severní Koreje sousedí Rusko v oblasti Dálného východu také s Japonskem a Spojenými státy americkými.

¹⁸ Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Standford. s. 305 – 309.

¹⁹ Pro upřesnění uvedme, že ruském prostředí se Sibiř, respektive území východně od Uralu, označuje nejčastěji jako Sibiř a Dálný východ (*Sibir i Dalnij Vostok*). To co si pod označením Dálný východ představí středoevropan pak jako Asijsko-pacifický region (*Aziatsko – tichookeanskij region*) či prostě východní Asie (*Vostočnaja Azia*). Tak lze jen stručně popsat možné terminologické zmatky, rozhodneme-li se problematikou nevýchodnějších oblastí Ruské federace zabírat podrobněji.

Japonsko dělí od nejvýchodnějšího z ruských federálních okruhů vody Japonského moře, resp. La Pérousova průlivu²⁰. Necelých devadesát kilometrů široký Beringův průliv pak odděluje Rusko od USA, resp. Aljašky.

Dálněvýchodní federální okruh zahrnuje dvě vnitrozemské, jednu ostrovní a šest přímořských federálních jednotek. Jsou jimi: Republika Sacha (Jakutsko), Čukotský autonomní okruh, Chabarovský, Přímořský a Kamčatský kraj²¹, Magadanská, Sachalinská a Amurská oblast a Židovská autonomní oblast.

Republika Sacha (Jakutsko)²², velikostí srovnatelná s Indií, lidnatostí s pouštním Katarem či ostrovním Fidži, je největší ruskou federální jednotkou. Pokrývá tři časová pásma, více než šestinu území Ruské federace, je hlavním centrem ruského diamantového průmyslu. Jakutská vojenská základna byla vůbec první na ruském Dálném východě, vznikla v roce 1632. Celá Sacha leží v pásmu věčně zmrzlé půdy, město Jakutsk, dvousettisícové správní centrum, stále, i na začátku 21. století, čeká na napojení na západovýchodní silniční a železniční koridory.

Jakutsko sousedí na severovýchodě s Čukotským autonomním okruhem a Magadanskou oblastí, na východě s Chabarovským krajem a na jihovýchodě s Amurskou oblastí.

²⁰ La Pérousoův průliv odděluje ruský Sachalin od japonského ostrova Hokkaidó. Rusko – japonský spor o průběh hranice Kurilským souostrovím dosud nebyl vyřešen a je tak i nadále hlavní překážkou uzavření formální rusko – japonské mírové smlouvy.

²¹ Od počátku 90. let 20. století klesl celkový počet federálních jednotek postupným slučováním z původních 89 na současných 84. Slučování se týká hlavně autonomních okruhů, které by podle vládních plánů měly postupně zcela zaniknout. Tento trend je patrný i na Dálném východě. V roce 2007 byla sloučena Kamčatská oblast a Korjacký autonomní okruh, nyní probíhá diskuse ohledně možného sloučení Magadanské oblasti s Čukotským autonomním okruhem a Židovské autonomní oblasti s Chabarovským krajem.

²² Sacha a Jakutsko jsou svým významem synonyma, či přesněji Jakutsko je ruským ekvivalentem pro Sachu.

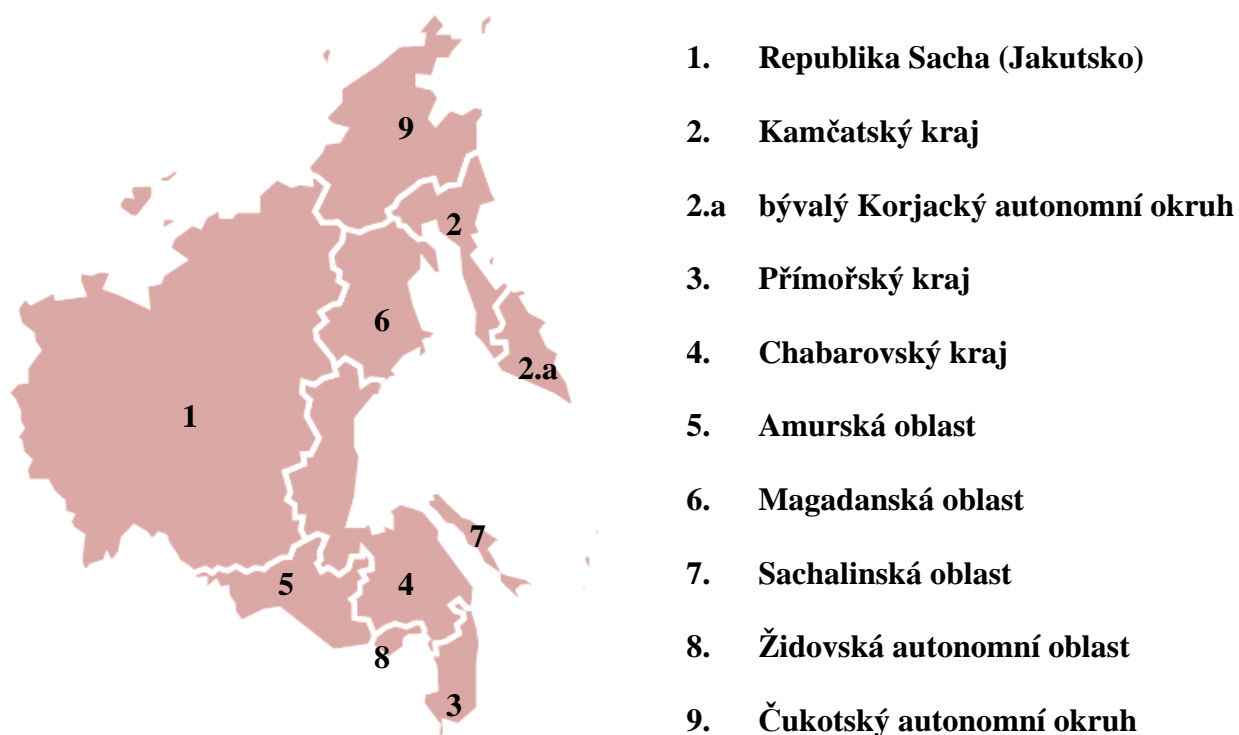
Mapa č. 1

Ruská federace – federální okruhy

Mapa č. 2

Dálněvýchodní federální okruh – federální

Zdroj: National Human Development Report Russian Federation 2006/2007;
Russia's Regions: Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007

Čukotka, jedna z nejdříve osídlených oblastí Ruské federace, patří díky svému dnes již bývalému gubernátorovi, Romanu Abramovičovi, k mediálně nejproslulejším ruským regionům. Asi sotva by světová média, včetně těch českých, věnovala výměně na čukotském gubernátorském postu takovou pozornost, kdyby ho nezastával právě Roman Abramovič²³, ropný magnát, jeden z nejbohatších lidí na světě. Po prodeji Aljašky Spojeným státům v roce 1867 zůstala Čukotka jediným ruským územím na západní polokouli. Od amerického pobřeží jí dělí pouhých 93 kilometrů široký Beringův průliv²⁴.

Jižní soused Čukotky, Magadanská oblast, jež se svými zásobami zlata, stříbra, mědi a uhlí řadí k nejbohatším těžebním oblastem na světě, patří k těm dálnévýchodním regionům, jejichž historie je nechvalně spjata s tragickým osudem statisíců obětí kolymských táborů nucených prací²⁵. Většina území dnešní Magadanské oblasti, byla od počátku 30. let 20. století do počátku let 50. spravována tajnou policií a vyhrazena pouze pro nucené práce. Stala se tak jedním ze symbolů hrůz stalinské éry. Dnes jsou právě Magadan a Čukotka těmi regiony, které nejvýrazněji postihla dálnévýchodní demografická krize. V mezidobí konání dvou zatím

²³ Roman Abramovič, patrně neznámější představitel subnacionální jednotky na světě, požádal o uvolnění z funkce gubernátora Čukotské autonomní oblasti v červenci roku 2008. Prezident Dmitrij Medvedev jeho žádosti vyhověl. Na jeho místo nastoupil Abramovičův dosavadní zástupce Roman Kopin

²⁴ Právě Roman Abramovič, byl jedním z těch, kdo opět rozvířili dávné sny o propojení obou kontinentů. Plán na stavbu 103 kilometrů dlouhého tunelu jež by měl spojit ruská města Provideniya a Čukotsky s Aljašským přístavem Nome posvětili na konci svých volebních období i ruský prezident Vladimir Putin a jeho americký protějšek George Bush. V podmořském tunelu za 65 miliard by měl kromě silnice a železnice vést i ropovod a plynovod.

S ohledem na technickou i finanční náročnost celého projektu, postupné vyostřování Rusko – amerických vztahů, nenavazující infrastrukturu na pevnině a v neposlední řadě rovněž Abramovičův odchod si ovšem lze jen stěží představit, že by byl projekt v dohledné době realizován.

²⁵ O skutečném počtu obětí dálnévýchodních táborů nucených prací se dosud historici přou. Odhady se pohybují v řádu stovek tisíců až milionů

posledních populačních censů ztratila Čukotka 70% a Magadan 57% obyvatelstva²⁶.

Trojlístek ruských severovýchodních regionů doplňuje Kamčatský kraj, pověstný svým přírodním bohatstvím, ale i jako základna sovětských jaderných ponorek. Vznikl 1. července roku 2007 sloučením dvou dosud samostatných federálních jednotek, Kamčatské oblasti a Korjackého autonomního okruhu, do jednoho administrativního celku. V referendu z konce října 2005 se pro sloučení vyslovilo 84% obyvatel Kamčatky a 89% Korjackého autonomního okruhu. Kamčatka se tak „rozrostla“ o více než 300 000 km² a o zhruba 25 000 obyvatel²⁷.

Jih a jihovýchod Dálněovýchodního federálního okruhu tvoří: Chabarovský a Přímořský kraj, Sachalinská a Amurská oblast a Židovská autonomní oblast.

První jmenovaný, Chabarovský kraj, je po Jakutsku druhou největší federální jednotkou Dálného východu. Město Chabarovsk je správním centrem Chabarovského kraje i celého Dálněovýchodního federálního okruhu. Má 583 000 obyvatel, o 10 000 méně než 645 kilometrů vzdálený Vladivostok, s nímž je od roku 1897 propojen 766 kilometrů dlouhým úsekem Transsibiřské magistrály.

Vladivostok, východní terminál Transsibiřské magistrály, je nejlidnatějším městem ruského Dálného východu a správním centrem Přímořského kraje. Ten je jediným dálněovýchodním regionem, jehož hustota zalidnění je vyšší, než kolik činí celoruský průměr. Kromě Číny sousedí Přímořský kraj také s Korejskou lidově demokratickou republikou. Rusko – čínská hranice v oblasti Přímořského kraje, resp. hraniční řeka Ussuri, byla místem ozbrojeného střetu obou velmocí

²⁶ Ruský census 2002; <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87> (duben 2009)

²⁷ Do svého sloučení s Kamčatskou oblastí, byl Korjacký autonomní okruh druhou nejméně lidnatou ruskou federální jednotkou.

v březnu roku 1969²⁸. Ve vztahu k ruské centrální vládě patřilo Přímořsko k nejambicióznějším regionům. Na začátku devadesátých let usiloval kraj o republikánských statut.

Na východ od Přímořského kraje leží ostrovní Sachalinská oblast. Od pevniny ji dělí přes 600 km dlouhý Tatarský průliv. Sachalin je jednou z nejdynamičtěji se rozvíjejících oblastí těžby ruské ropy a zemního plynu, přičemž právě na příkladu sachalinských těžebních polí je často demonstrována ruská snaha o státní kontrolu těžby strategických surovin²⁹.

Posledními dvěma dálnévýchodními regiony jsou Amurská oblast a Židovská autonomní oblast. Na Amursko připadá ze všech dálnévýchodních regionů nejdelší úsek rusko – čínské státní hranice. Správní centrum oblasti, dvousettisícový Blagoveščensk je největším hraničním sídlem v oblasti ruského Dálného východu. Od čínského města Heihe jej dělí jen říční koryto Amuru. Plánované spojení obou měst silničním a železničním mostem dosud nebylo realizováno³⁰.

Poslední jmenovaná, Židovská autonomní oblast, je v jistém smyslu pozůstatkem sovětských koncepcí přístupu k židovské menšině. Nejmenší z dálnévýchodních regionů obývá v současnosti kolem 5% Židů, majoritu tvoří, tak jako jinde, Rusové. Oblast je

²⁸ Tzv. Ussirijským konfliktem mezi Sovětským svazem a Čínskou lidovou republikou vyvrcholily ideologické a hraniční spory mezi oběma mocnostmi. K utlumení konfliktu došlo až v 70. letech a k plné normalizaci sovětsko – čínských vztahů až na konci let 80.

²⁹ V poslední době byl hojně diskutován zejména tzv. projekt Sachalin II, projekt těžby ropy a zemního plynu v severozápadním šelfu ostrova. V projektu původně bez ruské účasti má od prosince 2006 státem kontrolovaný koncern Gazprom majoritní podíl. V tomto konkrétním případě se záminkou pro státní převzetí stala ochrana životního prostředí.

Poussenkova N (2007) *The Wild, Wild East; East Siberia and the Far East: A New Petroleum Frontier?* Carnegie Moscow Centre. Moscow
<http://www.carnegie.ru/en/pubs/workpapers/RM-4-eng.pdf> (květen 2009)

³⁰ *Integrated International Transport and Logistics System for North – East Asia; Seminar on Overcoming Border Crossing Obstacles*, 5 – 6 March 2009, Paris
<http://www.internationaltransportforum.org/Proceedings/Border2009/09Lee1.pdf> (květen 2009)

nejmenším dálněvýchodním regionem. Pochází odsud asi 2% ruských židovských imigrantů v Izraeli³¹.

Každý z dálněvýchodních regionů má svá specifika, základní geografické, demografické a socioekonomické údaje nabízí následující tabulka.

³¹ Zbavitelová, G. (2007): *Stalin založil na Dálném východě Židovskou autonomní oblast*; http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/355251 (květen 2009)

Tabulka č. 1

Ruský Dálný východ – Základní údaje

	Rozloha (km ²)	Počet obyvatel*	Podíl Rusů**	Hustota zalidnění (os./km ²)	Hlavní město/správní centrum	Počet obyvatel v hlavním městě/ správním centru**	HDP na os. (v rublech)***	Míra nezaměstnanosti (v %)**
Ruská federace	17 075 400	142 008 800	80%	8,31	Moskva	10 126 424	156452,2	6,3
Dálněvýchodní federální okruh	6 215 900	6 692 865	82%	0,08	Chabarovsk	583 072	150271	7,9
Republika Sacha (Jakutsko)	3 103 200	949 280	41%	0,31	Jakutsk	210 642	216691,5	9
Přímořský kraj	165 900	2 071 210	90%	12,48	Vladivostok	594 701	103769,3	7,5
Chabarovský kraj	788 600	1 436 570	90%	1,82	Chabarovsk	583 072	139270,5	8,7
Kamčatský kraj	472 300	358 801	81%	0,76	Petropavlovsk-Kamčatskij	198 028	154350	8,9
Amurská oblast	363 700	902 844	92%	2,48	Blagoveščensk	219 221	103982,7	5,1
Sachalinská oblast	87 100	546 695	84%	6,28	Južno - Sachalinsk	175 085	310556,8	8,1
Magadanská oblast	461 400	182 726		0,40	Magadan	99 399	175619,7	7,3
Čukotský autonomní okruh	737 700	53 824	52%	0,07	Anadyr	11 038	289856	4,7
Židovská autonomní oblast	36 000	190 915	90%	5,30	Birobidžan	77 250	96027,5	10,1

* Počet obyvatel k 1.1.2008

Zdroj: Goskomstat; <http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (únor 2009)

** Dle censu 2002

Zdroj: Ruský census 2002; <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87> (únor 2009)

*** Údaje pro rok 2006

Zdroj: *Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat)*;
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1> (duben 2009)

**** Údaje pro rok 2008

Zdroj: *Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat)*;
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1> (duben 2009)

2.2. Populační vývoj

Populace, její struktura a rozmístění, jsou důležitým definičním znakem jakékoli teritoriální jednotky. Zkoumáme – li problematiku migrace, je alespoň stručný nástin demografické historie daného teritoria, v tomto případě ruského Dálného východu, o to více žádoucí. Následující řádky proto nabízejí výčet jejích nejdůležitějších momentů, včetně přehledu historických migračních proudů.

2.2.1. Ruský Dálný východ; polovina 17. století - 1917

Před příchodem ruských kolonistů bylo území východní Sibiře obývané pestrou směsicí národů. Na severu a severovýchodě to byli paleosibiřští Čukčové a Korjaci, v povodí řeky Leny turkyčtí Jakuti, na jihu pak převážně mandžušští Čiňané a Korejci. Celkem pouze několik desítek tisíc lidí, koncentrovaných převážně v úrodné oblasti kolem toku řek Amur a Ussuri.

Rusové začali do oblasti pronikat v 17. století, do jeho poloviny dosáhli břehů řeky Amur. Rychlost ruské expanze lze patrně nejlépe demonstrovat letopočty vzniku významných sibiřských, respektive dálnévýchodních sídel: Tjumen (1586), Tobolsk (1587), Salechard (1595), Narym (1596), Tomsk (1604), Turuchansk (1607), Jenisejsk (1618), Krasnojarsk (1628), Jakutsk (1632) a Ochotsk (1647).³² Z ekonomického hlediska bylo území na východ od pohoří Ural významné zejména díky svému kožešinovému bohatství.

³² Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford. s. 21.

V 17. století tvořil výnos z obchodu s kožešinami ze Sibiře a Dálného východu asi 10% příjmů státního rozpočtu³³.

Mandžuská Čína, respektive tehdy vládnoucí dynastie Čching, v počátku ruskému východnímu pronikání nijak výrazně nečelila³⁴, docházelo pouze k izolovaným střetům. Konflikt, jež eskaloval v 80. letech 17. století byl ukončen v roce 1689 tzv. Něrečinskou smlouvou³⁵.

Ruská kolonizace dálnévýchodních oblastí vyvrcholila v druhé polovině 19. století ziskem Amurska, Ussurijska a japonské poloviny Sachalinu. V roce konání prvního celoruského sčítání lidu, tj. v roce 1897, žilo na Dálném východě asi 1 milion osob³⁶. Nemalé procento z nich zde ovšem nebylo zcela dobrovolně. Carské a později sovětské vlády totiž jak známo Sibiř a Dálný východ umě využívaly jako odkladiště jim nepohodlných osob. Na začátku 19. století bylo do sibiřského vyhnanství každoročně posláno zhruba 2000 osob. O století později to bylo ročně už 17 000 lidí. Za celé 19. století přesahovalo množství sibiřských a dálnévýchodních vyhnanců číslovku 1 milion.³⁷

Dálný východ přesto „neosidlovali“ pouze trestanci. S vidinou možnosti bezplatného zisku úrodné půdy se od konce 50. let 19. století až do pádu carského režimu na jih ruského Dálného východu

³³ Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford. s. 28

³⁴ Rusko – čínské sousedské vztahy v tomto raném období byly poznamenány také neznalostí a řadou nedorozumění. Jednu z těchto kuriózních okolností připomíná i Stephan: Čínské přizvání k vzájemnému obchodu, jež v roce 1618 v oficiální psané podobě přivezl Ivan Petlin, první ruský vyslanec v Číně, nebyl nikdo z úředníků carské zahraniční služby schopen přečíst a přeložit až do roku 1675.

³⁵ Něrečinskou smlouvou mezi Ruskem a Čínou z roku 1689 ztratilo Rusko teritoria na levém břehu Amur, fakticky však došlo také k posvěcení ruské přítomnosti v dálnévýchodní oblasti. Smlouva zajistila mír na 170 let.

³⁶ Zdroj: Ruský census 1897; http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php (únor 2009)

³⁷ Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford. s. 63 – 70.

přistěhovalo více než půl miliónu rolníků³⁸. V první fázi, tedy na konci 50. a v průběhu 60. a 70. let 19. století, mřila většina ze zhruba 14 000 příchozích do úrodné amurské pánve. Nebyli mezi nimi jen Rusové, ale kupř. také Estonci a Finové³⁹.

V roce 1882 byl západ ruské říše spojen s Dálným východem přímou námořní linkou. 46 dní dlouhá cesta z Oděsy přes Dardanelskou úžinu, Suez, Indický oceán, Východočínské a Japonské moře do Vladivostoku, se v letech 1882 – 1907 stala hlavní dopravní tepnou pro téměř čtvrt miliónu, většinou ukrajinských rolníků. Tři čtvrtiny z nich se usadily v Přímořsku. Zahájení pravidelné železniční osobní přepravy na trase St. Petěrburk - Vladivostok v červnu roku 1903 pak bylo krom jiného i symbolickým potvrzením toho, komu území mezi pravým břehem řeky Ussuri a Japonským mořem patří.

Nejdynamičtější ekonomický i populační růst zažil Dálný východ po úspěšné agrární reformě, zahájené z iniciativy tehdejšího ministerského předsedy Pjotra Arkad'jeviče Stolypina. Osidlování úrodných jihosibiřských a dálnévýchodních oblastí bylo vedle proměny obecní držby v drobné osobní pozemkové vlastnictví a zajištění úvěrování zemědělského rozvoje jedním z jejích hlavních komponentů. V poslední dekádě existence carského Ruska, tj. mezi léty 1908 – 1917, se na Dálný východ přistěhovalo více rolníků než za předchozích padesát let⁴⁰.

³⁸ Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford. s. 63 – 70.

³⁹ Finsko bylo anektováno Ruskem v roce 1806, Estonsko již v roce 1721.

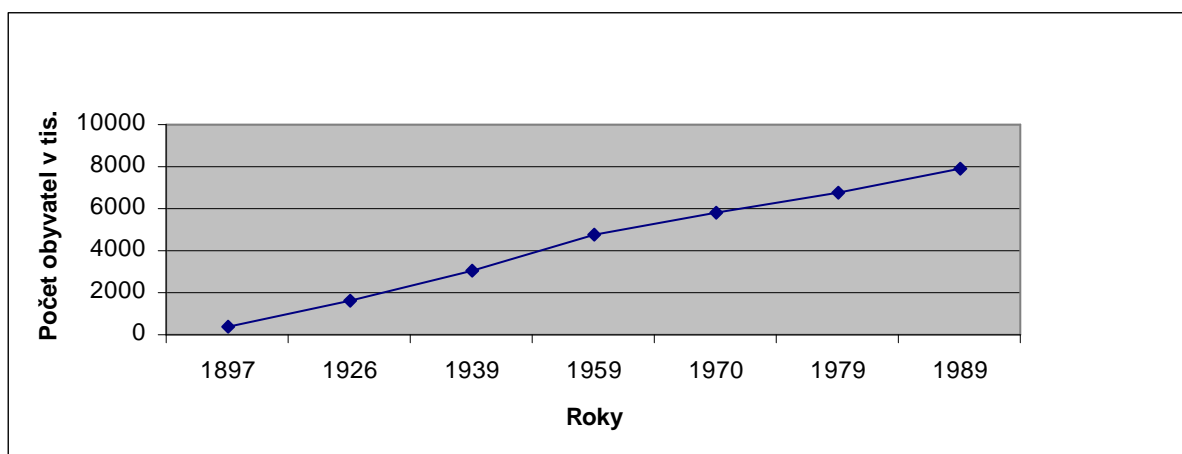
⁴⁰ Portjakov V. *Migracionnaja situacija na Dal'nem Vostoke Rossii*; <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36282.htm> (leden 2009)

2.2.2. Sovětský Dálný východ; 1918 – 1991

Sovětská éra historie ruského Dálného východu byla synonymem pro stalinské tábory nucených prací, rapidní urbanizaci, prohlubování závislosti regionu na vojenském průmyslu, ale také pro dosud nevídaný populační růst. Mezi léty 1926 – 1989, tj. mezi léty konání prvního a posledního sovětského censu, vzrostl počet obyvatel ruského Dálného východu o 6,3 miliónu lidí, tj. téměř čtyřikrát⁴¹.

Graf č. 1

Ruský Dálný východ – populační vývoj 1897 – 1989

Zdroj: Sovětské censy 1926 – 1989;

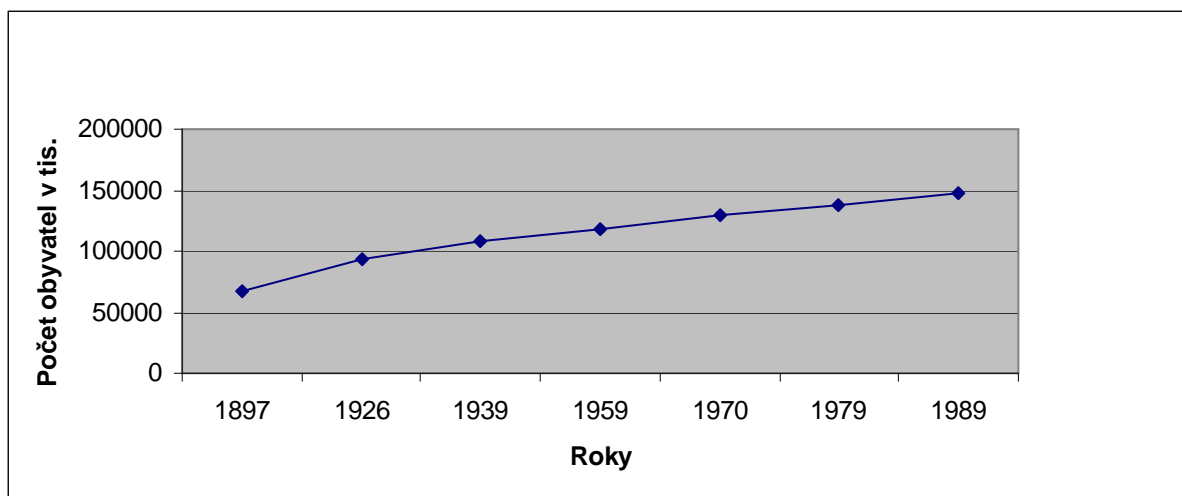
<http://demoscope.ru/weekly/2009/0371/index.php>; (únor 2009)

⁴¹ Sovětské censy 1926 – 1989;

<http://demoscope.ru/weekly/2009/0371/index.php>; (únor 2009)

Graf č. 2

Ruská federace – populační vývoj 1897 - 1989

Zdroj: Oficiální portál cenzu 2002

<http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/1-1.xls> (leden 2009)

Již druhý sovětský census, uskutečněný v roce 1939, zaznamenal na Dálném východě téměř dvojnásobný počet obyvatel oproti roku 1926, tj. roku konání cenzu předchozího. Téměř dvojnásobně vzrostl počet obyvatel Vladivostoku (z 108 129 na 206 432), Chabarovsk narostl bezmála čtyřnásobně (z 52 045 na 199 364), Komsomolsk na Amuru⁴², Stalinův oblíbený projekt, založen v roce 1932, měl o sedm let později přes 70 000 obyvatel.

⁴² Město Komsomolsk na Amuru bylo vystavěno na začátku 30. let minulého století za vydatné podpory sovětského Komunistického svazu mládeže (Komsomol) a stalo se tak důležitým komponentem stalinského mýtu budování socialismu na Dálném východě. Sovětská propaganda věnovala dálnévýchodnímu regionu zvláštní pozornost. Jakýkoli „výdobytek socialismu“ zde byl oslavován intenzivněji, než kdekoli jinde v Sovětském svazu. Během tzv. první pětiletky (1928 – 1932) bylo na Dálný východ alokováno zhruba 5% sovětských kapitálových investic. Bylo to více než za posledních 60 let existence carského režimu, na druhou stranu ovšem 3krát méně, než kolik přinesla první pětiletka západní Sibíři, tj. regionu, jež byl stejně jako Dálný východ bohatý na nerostné suroviny, ale navíc i soběstačný v produkci potravin z základního spotřebního zboží.

Thorton, J., Ziegler E. Z. (eds.) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. University of Washington Press, Seattle. s. 3 – 13.

Zejména ve 30. letech byly na Dálný východ řízeně přesouvány celé kolchozy. Z těch, kteří mezi léty 1931 – 39 mířili přes Ural na Sibiř, skončil každý třetí na Dálném východě. Celkem zhruba jeden milión lidí. Další statisíce pak do roku 1940. V samém závěru třetí dekády 20. století proudilo na Dálný východ až 10% kapitálových investic a spolu s nimi i pracovní síla. V očekávání možného japonského útoku byla budována hlavně dopravní infrastruktura. Většina těch nejtěžších prací byla sice vykonávána vězni z koncentračních táborů, přesto se mezi léty 1937 – 1940 počet obyvatel zvýšil téměř o 1 mil, z 2 270 000 na 3 160 000.⁴³

Druhá světová válka připravila ruský Dálný východ o 15% obyvatel. Zemřeli v boji, na „válečné“ nemoci, či na podvýživu. Vladivostok přišel o 30 000 z 208 000 obyvatel, Chabarovsk o 28 000 z 199 000.⁴⁴ Patrně jedinými dvěma populačními segmenty, kterých v regionu v důsledku války přibilo, byli trestanci a vojenský personál. Ještě sedm let po válce byl každý sedmý obyvatel ruského Dálného východu voják. Poválečný sovětský režim se snažil demobilizované jednotky, či alespoň jejich část, v regionu udržet kupříkladu mzdovými bonusy. Ty se podle lokality pohybovaly od 20 do 100%.

Pokud jde o vězně, žádný jiný sovětský region jich mezi léty 1945 – 53 „nezaměstnával“ takový podíl jako ruský Dálný východ. Byli mezi nimi příslušníci deportovaných národností severního Kavkazu a Povolží i váleční zajatci. Němci, Maďaři, Italové, Rumuni, ale hlavně Japonci. Z 3 miliónů Japonců, jež se v srpnu roku 1945 ocitli na území okupovaném rudou armádou jich bylo na 600 000

⁴³Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford. S. 242.

⁴⁴ Sovětský svaz jako celek přišel během druhé světové války o 27 miliónů obyvatel. Pečenka, M., Luňák, P. a kol. (1999): *Encyklopedie moderní historie*. Nakladatelství Libri, Praha.

internováno na sovětském území. 60% z nich zůstalo na Dálném východě.⁴⁵

Jako celek zůstával ruský Dálný východ i po Stalinově smrti regionem přistěhovaleckým, a byl jím až do konce 80. let. Postupné vyčerpávání surovinových ložisek v evropské části Sovětského svazu a tudíž zintenzivnění těžby na východě, znamenaly krom jiného i potřebu pracovní síly. Sovětský režim lákal své občany na východ celou řadou benefitů: nadprůměrnými mzdami, levným bydlením, nízkými cenami základních potravin i spotřebního zboží. Tak jako carská vláda na přelomu století, se ovšem i on potýkal s návratovou migrací. Z těch, kteří přišli v první polovině 70. let jich zůstalo jen 15%, z těch, kteří přišli v druhé polovině let 80. ani ne 6%⁴⁶.

Populačního maxima dosáhl ruský Dálný východ v roce 1991. K 1. lednu tohoto roku zde žilo na 8 056 300 lidí⁴⁷, dvakrát více než na konci 40. let minulého století.

2.2.3. Postsovětský Dálný východ; 1992 – současnost

Rok 1992 nebyl pouze prvním rokem existence samostatné Ruské federace, ale také rokem prvního záznamu dálnévýchodní populační dekrescence. Z více než osmimilionového maxima z počátku roku 1991 klesl do roku konání prvního postsovětského

⁴⁵ 50 000 japonských válečných zajatců pracovalo na stavbě Bajkalsko – amurské magistrály, další tisíce těžily dřevo, uhlí, pracovaly na stavbách. Většina japonských válečných zajatců byla do konce roku 1950 repatriována. Celkem jich v sovětských pracovních táborech zahynulo přes 60 000.

Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Standford University Press, Standford. s. 248.

⁴⁶ Portjakov, V. (2003): *Migracionnaja situacija na Dalnem Vostoke Rossii*
<http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36282.htm> (leden 2009)

⁴⁷ *Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat)*;
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (duben 2009)

censu v roce 2002 počet obyvatel ruského Dálného východu na méně než 6,7 miliónu.⁴⁸

Census 2002 tak definitivně potvrdil trend predikovaný nejméně od poloviny 90. let minulého století – trend úbytku obyvatelstva. Od té doby se ruská demografická krize a s ní spojené někdy vážně, jindy humorně⁴⁹ vyznívající propolulační opatření, staly nejen předmětem seriózních vědeckých studií, ale i mediálním evergreenem a horkým politickým tématem.

Zjištění, jež census 2002 přinesl, byla následující: Na území Ruské federace žije 145 167 000 lidí, o 1 855 000 méně než v roce 1989, tj. v roce konání censu předchozího. Největší podíl tvoří Rusové (80%), následováni Tatary (3,8%), Ukrajinci (2%) a další zhruba stovkou národnostních a etnických menšin. Populační křivka Ruské federace trvale klesá od roku 1992, nejstrměji se tak dělo na přelomu tisíciletí. Mezi léty 1999 – 2002 přicházelo Rusko každoročně o více než 900 000 obyvatel.

Podle nejnovějších ruských statistik žilo k 1.1.2008 na území Ruské federace 142 008 838 lidí.⁵⁰ Je tedy zjevné, že tempo, jímž počet obyvatel Ruska klesá, mírně zvolňuje, a to v řádu desítek, až stovek tisíc ročně. Znamená to ale, že je Rusko, tak říkajíc, z nejhoršího venku? Spíše ne. Dlouhodobé demografické prognózy totiž nikterak optimisticky nevyznívají.⁵¹

⁴⁸ Ruský census 2002; <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87> (duben 2009)

⁴⁹ K těm kuriózním patří kupř. postup, který zvolil guvernér Uljanovského regionu. Těm párům, kterým se na Národní den Ruska, připadající na 12. červen, narodí potomek, nabízí hmotnou či finanční odměnu.

⁵⁰ *Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat)*; <http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (duben 2009)

⁵¹ Současné Rusko je osmou nejlidnatější zemí světa. Vyplní-li se odhady kupř. výše zmíněného World Population Reference Bureau, bude v roce 2050 v žebříčku lidnatosti figurovat na konci první patnáctky. Předhoní ho i takové státy jako rozlohou zhruba devítinové Mexiko (dnes 106,5 mil obyvatel), ostrovní Filipíny

Dálněvýchodní regiony patří k těm, jež demografická krize postihla nejvýrazněji. Od roku 1991 zde počet obyvatel klesá v řádu desítek tisíc lidí ročně. V mezidobí konání dvou zatím posledních censů ztratil ruský Dálný východ 16% obyvatel. Podle novějších odhadů zde žije zhruba 6 486 419 lidí.⁵² K 1. lednu 2008 tak celkový pokles od maxima z roku 1991 činí téměř 20%. I proto ne zřídka zaznívají prohlášení o nebezpečí přeměny regionu, či alespoň některých jeho částí, v zemi nikoho.

Jestliže v roce 1991 tvořilo obyvatelstvo ruského Dálného východu 5,4 % obyvatel Ruské federace a hustota zalidnění regionu se pohybovala kolem 1,3 os. na km² (nejméně Jakutsko a Magadan, 0,4 os. na km², nejvíce Přímořsko, 13,9 os. na km²), o sedmnáct let později byl tento podíl o osm desetin procentního bodu nižší a průměrná hustota zalidnění se pohybovala kolem 1,0 os. na km².⁵³ Osm z devíti ruských dálněvýchodních regionů má nižší hustotu zalidnění než činí ruský průměr. Pouze v Přímořsku je počet obyvatel na jeden km² vyšší.

(dnes 88,7 mil), z afrických zemí pak Egypt (dnes 73,4 mil), Etiopie (dnes 77,1 mil), Demokratická republika Kongo (dnes 62,6 mil) a dokonce i Uganda s populací dnes asi pětinou.

Celkovou populaci Ruské federace odhaduje OSN na 128,5 miliónu v roce 2025, o 25 let později pak na pouhých 109,4 miliónu. V roce 2050 by tak byla Ruská federace stejně lidnatá jako 5 let po skončení druhé světové války. Celková populační ztráta má dle výše zmíněných odhadů činit 23%. Z postsovětských republik má horší demografickou prognózu jen Gruzie (-29%), Ukrajina (-28%) a Moldavsko (-24%).

Ve východní Evropě zaznamená větší populační propad než Rusko kromě Ukrajiny ještě Bulharsko, a to plných 35%. Ve regionu nejlépe je na tom v současné době Česká republika, s očekávaným poklesem kolem 8%. Středoasijské postsovětské republiky, stejně jako západoasijský Ázerbajdžán a Arménie naopak podle demografů z Population Reference Bureau čeká populační růst (od 10% - Ázerbajdžán do 59% - Tádžikistán).

2008 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau;
<http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2008/2008wpds.aspx> (březen 2009)

⁵² *Centralnaja baza statističeskich dannych, Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);*
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (duben 2009)

⁵³ Hustota zalidnění v jednotlivých regionech viz Tabulka č. 1, s. 18.

Většina obyvatelstva oblasti ruského Dálného východu je koncentrována na jihu, u čínských hranic. Ve čtyřech s Čínou přímo sousedících regionech, tj. v Přímořském a Chabarovském kraji, Amurské oblasti a Židovské autonomní oblasti jich žije zhruba 70%. Zbýlých 30% obývá severní a severovýchodní regiony, tj. celkem asi 4,8 miliónu km². Právě tyto regiony přitom byly dálněvýchodní demografickou krizí postiženy nejvýrazněji. Kamčatka ztratila od začátku 90. let více než 27%, Magadan více než 57% a Čukotka dokonce téměř 70% obyvatelstva⁵⁴.

Mezi hlavní komponenty dálněvýchodní demografické krize patří kromě migrace, o níž bude řeč v následující kapitole, také relativně nízká porodnost a nízká průměrná délka života, resp. vysoká úmrtnost lidí v produktivním věku.

Porodnost je v oblasti ruského Dálného východu sice vyšší než kolik činí celoruský průměr. Hranice 2,1 dítěte na jednu ženu, tj. hranici dostatečnou k zajištění prosté výměny populace, dosahují aktuálně jen venkovské oblasti Sachy a Čukotky⁵⁵.

Pokud jde o průměrnou očekávanou délku života, ta u obyvatel ruského Dálněvýchodního regionu nedosahuje ani 65 let. 71 let se dožívají ženy, 59 let muži.⁵⁶ Je to sice o dva roky více než v roce 2000, přesto stále méně než na začátku 90. let, méně než kolik činí celoruský průměr⁵⁷ a také nejméně v porovnání s ostatními šesti

⁵⁴ Celková populační ztráta všech dálněvýchodních regionů viz Tabulka č. 1, s. 18.

⁵⁵ *Central'naja baza statističeskich dannych, Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);*
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (duben 2009)

⁵⁶ *Central'naja baza statističeskich dannych, Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);*
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=7000083> (duben 2009)

⁵⁷ Průměrná délka života obyvatel Ruské federace je 67 let (73 let ženy, 60 let muži). S perspektivou delšího života než v Rusku se rodí obyvatelé dvanácti z patnácti bývalých sovětských republik. V postsovětském prostoru se kratšího věku dožívají pouze obyvatelé dvou středoasijských republik, Turkmenistán (62 let) a

federálními okruhy. Hospodářský růst posledních několika let sice přinesl i mírně optimističtější demografické prognózy, optimismus je ovšem třeba mírnit zejména s ohledem na aktuálně probíhající hospodářskou krizi. Zvyšování míry úmrtnosti v uplynulých dvou dekádách totiž vždy časově korespondovalo s obdobími hospodářské recese. Tento trend byl sledovatelný nejen na Dálném východě, ale i v Rusku jako celku.

Jistě by se slušelo zakončit tuto část alespoň stručnou predikcí budoucího vývoje. Je zřejmé, že nemám-li k dispozici hodnověrnou studii, mohou být jakákoli tvrzení zavádějící. World Population Reference Bureau prognózuje aktuálně Rusku jako celku 10% úbytek do roku 2025 a 23% do roku 2050. V případě ruského Dálného východu by to v příštích 16-ti letech znamenalo ztrátu zhruba 600 000 lidí. K podobné hodnotě dospějeme i výpočtem na základě aktuálních statistických přehledů, zprůměrujeme-li tempo, jímž populace ruského Dálného východu klesala v posledních letech. Celková populace regionu by se tak dostala zhruba na úroveň poloviny šedesátých let minulého století.

Tádžikistánu (64 let), a to i přes to, že měřeno hrubým domácím produktem přepočteným na obyvatele, je Rusko čtvrtou nejbohatší postsovětskou zemí. Vyšších hodnot HDP na obyvatele dosahují jen Litva, Lotyšsko a Estonsko, od roku 2004 členské státy Evropské unie.

Průměrná délka života obavatel Ruské federace je rovněž nižší než v sousední Číně (72 let - 71 let muži, 74 let ženy), nižší než v některých afrických státech Tunisko (74 let), Libye (73 let), Alžírsko (72 let) či Egypt (71 let) a suveréně nejnižší v Evropě

2008 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau;
<http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2008/2008wpds.aspx> (březen 2009)

Tabulka č. 2

Ruský Dálný východ – aktuální demografické trendy 1990 – 2008 (počet obyvatel k 1. lednu daného roku)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dálněvýchodní federální okruh	8 044 797	8 063 568	8 011 717	7 851 010	7 714 475	7 518 302	7 360 419	7 248 027	7 136 805	7 027 462	6 913 279	6 832 034	6 743 006	6 679 743	6 634 143	6 592 959	6 546 926	6 508 942	6 486 419
Republika Sacha (Jakutsko)	1 111 480	1 118 983	1 100 342	1 079 678	1 064 617	1 037 155	1 020 320	1 010 110	994 966	977 117	962 507	957 478	951 478	948 636	948 967	950 668	949 935	949 972	951 436
Kamčatský kraj	476 911	478 541	475 987	458 899	439 750	421 582	406 393	397 007	388 255	380 481	372 308	366 400	361 646	357 917	354 714	352 148	349 240	347 123	345 669
Přímořský kraj	2 296 684	2 309 701	2 314 531	2 302 779	2 284 070	2 266 303	2 241 793	2 217 109	2 191 952	2 167 274	2 141 025	2 120 467	2 085 743	2 067 342	2 051 342	2 035 774	2 019 529	2 005 917	1 995 828
Chabarovský kraj	1 619 663	1 624 704	1 624 416	1 607 662	1 591 454	1 566 602	1 543 701	1 525 062	1 509 513	1 493 881	1 473 876	1 459 908	1 446 177	1 434 242	1 427 048	1 420 230	1 412 260	1 405 452	1 403 712
Amurská oblast	1 055 337	1 054 267	1 048 649	1 029 516	1 018 407	995 012	986 417	974 942	962 023	949 526	935 607	923 055	911 381	901 044	894 485	887 599	881 091	874 613	869 617
Magadanská oblast	390 276	384 525	365 311	323 673	300 157	266 883	240 215	229 148	220 533	211 696	201 974	193 945	187 218	181 832	178 339	174 685	171 569	168 530	165 820
Sachalinská oblast	713 981	715 333	714 320	706 651	688 638	659 444	629 939	612 329	595 594	581 305	569 234	560 049	552 155	545 008	538 080	532 393	526 235	521 206	518 539
Židovská autonomní oblast	218 330	219 458	220 231	217 801	215 960	209 552	207 190	204 403	201 724	199 172	195 135	193 198	191 899	190 585	189 758	188 755	186 541	185 645	185 535
Čukotský autonomní okruh	162 135	158 056	147 930	124 351	111 422	95 769	84 451	77 917	72 245	67 010	61 613	57 534	55 309	53 137	51 410	50 707	50 526	50 484	50 263

Tabulka č. 3

Ruský Dálný východ – celková populační změna (pokles/přírůstek obyvatelstva) v letech 1991 - 2008

	Rok populačního maxima*	Populační maximum	Celková ztráta	Celková ztráta v %
Dálněvýchodní federální okruh	1991	8 063 568	1 577 149	19,6
Republika Sacha (Jakutsko)	1991	1 118 983	167 547	15,0
Kamčatský kraj	1991	478 541	132 872	27,8
Přímořský kraj	1992	2 314 531	318 703	13,8
Chabarovský kraj	1991	1 624 416	220 992	13,6
Amurská oblast	1990	1 055 337	185 720	17,6
Magadanská oblast	1990	390 276	224 456	57,5
Sachalinská oblast	1991	715 333	196 794	27,5
Židovská autonomní oblast	1992	220 231	34 696	15,6
Čukotský autonomní okruh	1990	162 135	111 872	69,0

Zdroj: Central'naja baza statističeskich dannyh, Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat); <http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (duben 2009)

* Populační maximum v intervalu počínajícím rokem 1990; stav k 1. lednu daného roku.

3. Migrace v oblasti ruského Dálného východu – dynamika, implikace

Celkem zhruba 318 miliónů osob⁵⁸, tedy dvanáctina světové populace žije v oblasti severovýchodní Asie⁵⁹. Populace ruského Dálného východu tvoří 2% z tohoto množství, populace čínských severovýchodních provincií více než třetinu. Započteme – li celkové množství obyvatel všech států přítomných v regionu severovýchodní Asie dostáváme se na 1669 mil lidí, tj. více než čtvrtinu světové populace. Množství migrantů je přitom s ohledem na lidnatost těchto zemí v citelném nepoměru. Číně, Rusku, Japonsku, Mongolsku a Jižní a Severní Koreji je připisována pouze zhruba dvanáctina celkového objemu světové migrace⁶⁰.

Podle oficiálních statistik OSN⁶¹ čítala v roce 2005 populace migrantů států přítomných v oblasti severovýchodní Asie přes 15 miliónů osob, devětkrát více než tomu bylo v polovině 80. let 20. století. Největší nárůst počtu migrantů na svém území zaznamenalo Rusko a Japonsko. V Japonsku stoupl podíl cizinců na celkové populaci z 0,6% v roce 1985 na zhruba 1,6 % o dvacet let

⁵⁸ 2008 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau; <http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2008/2008wpds.aspx> (březen 2009)
China Statistical Yearbook 2007, National Bureau of Statistics of China; <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexeh.htm> (únor 2009)
Central'naja baza statističeskich dannyh, Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat); <http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=2403012> (duben 2009)

⁵⁹ Do oblasti severovýchodní Asie řadíme tyto státy či regiony: Ruský Dálněvýchodní federální okruh, čínské provincie: Heilongjiang, Jilin a Lianoning a dále Japonsko, Jižní a Severní Koreu a Mongolsko

⁶⁰ Akaha, T., (2004): *Cross-border Migration as a New Element of International Relations in Northeeast Asia: A Boon to Regionalism or a New Source of Friction*. In *Asian Perspective*, vol. 28, č. 2, s. 101 – 133.

⁶¹ World Migrant Stock: The 2005 Revision Populaion Database; <http://esa.un.org/migration> (únor 2009)

později. V Rusku tvoří aktuálně cizinci 8,4% populace, tedy suverénně nejvíce v regionu⁶². Vyjádřeno v absolutních číslech má Rusko druhou největší přistěhovaleckou komunitu na světě, zhruba 12,1 miliónu osob⁶³. V mezidobí konání výše již zmiňovaných censů, tj. mezi léty 1989 – 2002, tvořili suverénně největší podíl, 95%, občané bývalých sovětských republik. Celkem se do Ruska v tomto období přistěhovalo na 11 miliónů lidí a zhruba 5,4 miliónů lidí Rusko opustilo. Z toho plyne celkově kladná migrační bilance – plus 5.6 miliónu lidí. V posledních letech klesá podíl přistěhovalců z bývalých sovětských republik, naopak roste podíl Číňanů, Turků, Vietnamců a dalších národností.⁶⁴

Tabulka č. 4 : Demografické a migrační trendy na území Ruské federace

Rok	Populace RF	Odhadovaný počet mezinárodních migrantů na území RF	Odhadovaný počet mezinárodních migrantů na území RF (% populace)
1990	148 370 000	11 524 948	7.8
1995	148 189 000	11 706 951	7.9
2000	146 560 000	11 891 829	8.1
2005	143 202 000	12 079 626	8.4

⁶² Třetí největší populaci migrantů mezi státy severovýchodní Asie hostí Čína (v roce 2005 téměř 600 000). Vzhledem k celkové lidnatosti Čínské lidové republiky je ovšem toto množství v podstatě zanedbatelné. V Mongolsku žilo v roce 2005 podle odhadů OSN přes 9 000 přistěhovalců, tj. 0,3% populace, v Jižní Koreji přes 5,5 miliónu, 1,2% jihokorejské populace.

United Nations Statistics Division;

<http://unstats.un.org/unsd/Demographic/sconcerns/migration/default.htm> (květen 2009)

⁶³ Žebříčku zemí, které hostí největší počet mezinárodních migrantů zcela jasně dominují USA (38,9 mil), za Ruskem na třetím místě je Německo (10,1mil) a na místě čtvrtém figuruje další z bývalých sovětských republik, totiž Ukrajina se zhruba 6,8 mil přistěhovalců.

United Nations Statistics Division;

<http://unstats.un.org/unsd/Demographic/sconcerns/migration/default.htm> (květen 2009)

⁶⁴ Rybakovsky, L., Ryazantsev, S. (2005): *International Migration in the Russian Federation*. United Nations Expert Group Meeting on International Migration and Development. New York, USA, 6. – 8. červenec 2005

Zdroj: United Nations Statistics Division;
<http://unstats.un.org/unsd/Demographic/sconcerns/migration/default.htm> (květen 2009)

Ruský Dálný východ patří k těm oblastem severovýchodní Asie, v souvislosti s kterými je problematika migrace zmiňována nejčastěji. Region tradičně přistěhovalecký se v posledních dekadách vyrovnává s mohutným odlivem obyvatelstva. Podle statistik je migrace za dálnévýchodní populační propad zodpovědná z více než 80%⁶⁵. Úbytek obyvatelstva je navíc doprovázen demografickým tlakem sousedních, zejména čínských, regionů. Právě čínské přistěhovalectví do oblasti ruského Dálného východu je bezesporu jedním z nejdiskutovanějších migračních proudů regionu severovýchodní Asie. I z tohoto důvodu mu bude věnována samostatná podkapitola.

Ještě než přistoupím k hledání odpovědí na v úvodu specifikované otázky, dovoluji mi několik poznámek týkajících se měření migrace, resp. ruských migračních statistik.

V celém postsovětském prostoru je volný přístup k těmto statistikám relativně novou praxí. Až do konce 80. let si sovětský režim migrační údaje pečlivě hlídal. Data bylo možné získat jen na základě speciálního povolení, migrační ročenky začaly být zveřejňovány až od roku 1988. Na sběru primárních dat se v Rusku kromě Federální statistické služby (*Goskomstat*) podílí také orgány státní správy, konkrétně Federální migrační služba, potažmo Ministerstvo vnitra, Ministerstvo zahraničních věcí prostřednictvím zastupitelských úřadů, a samozřejmě také Federální hraniční služba⁶⁶.

⁶⁵ *Centralnaja baza statističeskich dannych, Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat)*;
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1> (únor 2009)

⁶⁶ Chudinovskikh, O. (2005): *Transformation of Migration Data Collection in Post – Soviet Countries. (Case of the Russian federation)*. Moscow State University. Moscow

Základní přehledy jsou dostupné na internetových stránkách⁶⁷, popř. v pravidelných statistických ročenkách.

Kvalita ruských migračních statistik je nezřídka předmětem kritiky. Podle Žanny Zajončovskaji z akademického Centra pro výzkum migrace jsou ruské statistiky podhodnocené zejména v otázce vystěhovalectví. V článku uveřejněném na serveru Lidovky.cz⁶⁸ říká: „Do ciziny se stěhuje dvakrát tolik občanů, než o kolika ví stát. Ministerstvo vnitra zaznamenává jen občany, kteří se odhlásí z bydliště. Ostatní propadnou statistickým sítím.“

I přes tyto možné nepřesnosti, byly pro mě ruské statistiky při studiu migrace v oblasti ruského Dálného východu hlavním zdrojem primárních dat. Mezinárodní organizace ostatně žádné podrobné a pravidelné přehledy pro jednotlivé ruské regiony nezpracovávají.

3.1. Aktuální trendy

Severovýchodní Asie je jednou z těch oblastí, kde se migrační problematika do popředí zájmu dostala poměrně nedávno. Jako v řadě jiných, byl i v tomto případě důležitým mezníkem konec studené války, resp. rozpad Sovětského svazu. Politické, ekonomické, ale také osobní přeshraniční kontakty se ve své většině dostaly mimo výlučnou kontrolu centrálních vlád, a totéž platí i pro migrační proudy.

Intenzitu, charakter a směr migračních proudů v oblasti severovýchodní Asie určuje tak, jako jinde ve světě, celá řada faktorů. Jsou jimi: různá míra propustnosti státních hranic, různé politické a

⁶⁷ *Centralnaja baza statističeskich dannych, Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);*
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi> (duben 2009)

⁶⁸ *Sbohem Rusko, jinde nám bude lépe; www.lidovky.cz*
http://www.lidovky.cz/sbohem-rusko-jinde-nam-bude-lepe-d84-/ln_eu.asp?c=A061011_155742_ln_eu_hlm (duben 2006)

hospodářské systémy, rozdílné socio-ekonomické trendy, populační a surovinové zdroje, vzájemná etnokulturní blízkost, či naopak vzdálenost. Nutno rovněž poznamenat, že severovýchodní Asie nefunguje jako uzavřený migrační systém, tj. migrace proudí i přes její výše vymezené hranice, a to oběma směry. V této souvislosti připomeňme kupříkladu čínské vystěhovalectví do Spojených států amerických, Austrálie či některých zemí západní Evropy⁶⁹.

Migrace v oblasti ruského Dálného východu je součástí migračního režimu severovýchodní Asie, tak jako je součástí migračního režimu postsovětského prostoru, tak jako je součástí globálních migračních proudů.

Region zaujímá více než třetinu území severovýchodní Asie, je téměř 8krát větší než čínské severovýchodní provincie, 4krát větší než Mongolsko, 16krát než Japonsko a 28krát než obě Koreje dohromady. Po Mongolsku je zároveň druhou nejméně lidnatou oblastí.

Před rokem 1990 bylo přistěhovalectví do oblasti ruského Dálného východu důležitým faktorem jeho populačního růstu. V polovině minulého století se na celkovém přírůstku obyvatelstva podílelo průměrně až z 50%. Od 60. let do poloviny let 80. to bylo v průměru 30%, v letech 1986 – 90 klesl tento podíl na pouhých 17,2%. Z těch, kteří se do oblasti ruského Dálného východu přistěhovali v posledních letech existence Sovětského svazu jich zde dlouhodobě zůstalo pouhých 5,7%, tj. každý osmnáctý. Ještě v 70. letech se přitom v regionu usadil každý osmý příchozí. Přistěhovalci pocházeli téměř výhradně z Ruska, či z některé ze sovětských svazových republik.⁷⁰

⁶⁹ Celková velikost čínské diaspory je odhadována na 35 mil. osob. Od zahájení ekonomických reforem v 70. letech 20. století opustilo Čínu zhruba 18 milionů lidí Kwonk, P. (2007): *Chinese Migration Goes Global*. <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=9437> (květen 2009)

⁷⁰ Motrič, E.L. (2006): *Migracija kak faktor razvitija Dal'nego Vostoka*.

Počátkem poslední dekády 20. století se karta obrátila, a celkové migrační saldo ruského Dálného východu se poprvé po dlouhé době dostalo do červených čísel. Ještě v roce 1990 se do regionu přistěhovalo o 25 000 lidí více než kolik se vystěhovalo, o rok později byl tento poměr téměř přesně opačný - o 24 000 vystěhovalců více než přistěhovalců. Vystěhovalecká vlna dosáhla vrcholu v polovině 90. let. V roce 1994 vyčíslily statistiky celkovou migrační bilanci regionu hodnotou mínus 116 000⁷¹.

Na začátku druhé poloviny 80. let měl negativní migrační saldo pouze Magadan, o šest let později již všechny dálnévýchodní regiony. Největší populační ztráty zaznamenaly severské a severovýchodní oblasti. Migrace se v některých případech na těchto ztrátách podílela v řádu desítek procent. Kromě již zmíněného Magadanu postihl odliv obyvatelstva především Čukotku, Kamčatku, Jakutsko, ale také třeba sever Chabarovského kraje. Jen v roce 1994 přišel Magadan v důsledku emigrace o 9,9% populace, Čukotka dokonce o 13,4%⁷².

Téměř 100% migračních ztrát jež region jako celek v období po rozpadu Sovětského svazu utrpěl, je přičítán na vrub migrace v rámci postsovětského prostoru. Nejvíce vystěhovalců směřovalo do evropské části Ruska. Podle zjištění z roku 1989 žilo na Dálném východě zhruba půl miliónu lidí narozených na území dnešního Centrálního federálního okruhu a téměř 270 000 lidí obyvatel dnešního Centrálního federálního okruhu pocházelo z oblasti Dálného východu. V roce 2002 byl počet obyvatel Dálného východu pocházejících

http://www.migrocenter.ru/publ/konfer/ekaterinburg/m_ekaterinburg07.php (únor 2009)

⁷¹Portjakov, V. (2003): *Migracionnaja situacija na Dal'nem Vostoke Rossii*. <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36282.htm> (leden 2009)

⁷² *Central'naja baza statističeskich dannych, Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat)*; <http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=7000091> (duben 2009)

z Centrálního federálního okruhu méně než poloviční. Počet těch, kteří žijí v Centrálním federálním okruhu a pochází z Dálného východu naopak oproti roku 1989 vzrostl o více než 100 000. Podobné poměry přitom platí i pro zbylé dva sibiřské federální okruhy.⁷³

Podle nejnovějších statistik je sice zjevné, že tempo dálnévýchodního vystěhovalectví mírně zvolňuje, přesto i nadále zaznamenává ruský Dálný východ v poměru k velikosti své populace a v porovnání s ostatními federálními okruhy největší migrační ztráty. Jen vinou vnitřní migrace, tj. migrace v rámci Ruské federace, to mezi léty 1997 – 2007 bylo na 400 000 lidí. (nejvíce v roce 1998: ztráta 89,3 lidí na 10 000 obyvatel, nejméně pak v roce 2004: ztráta 33,3 lidí na 10 000 obyvatel⁷⁴). Alarmující ztráty z poloviny 90. let minulého století se, zdá se, již opakovat nebudou. Z Dálného východu se stěhuje stále méně lidí, a tento trend bude s největší pravděpodobností pokračovat. Tři čtvrtiny migračních ztrát, jež region ve své postsovětské historii utrpěl, se „udály“ mezi léty 1991 – 2002. V posledních letech to v případě vnitřní migrace bylo vždy méně než 25 000 lidí ročně. Přesto má Dálnévýchodní federální okruh i na konci právě probíhající dekády jako jediný negativní migrační bilanci se všemi ostatními federálními okruhy.⁷⁵

Na počátku 90. let bylo hlavní příčinou vystěhovalectví z oblasti ruského Dálného východu dramatické zhoršení tamní hospodářské situace. V sovětských dobách uspokojovaly přímé dotace

⁷³ Tabulka Ruská federace - Migrace mezi regiony/federálními okruhy v letech 1989 a 2002 viz příloha č. 6.

⁷⁴ *Centralnaja baza statističeskich dannych, Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);*
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi?pl=7000091> (únor 2009)

⁷⁵ Směr a intenzitu dálnévýchodního vystěhovalectví v roce 2007 znázorňuje mapa č. 3 str. 40.

ekonomické potřeby regionu až z 50%⁷⁶. Tuto konkurenční výhodu ovšem ruský Východ po rozpadu Sovětského svazu ztratil. Liberalizace cen vedla k prudkému nárůstu přepravních tarifů. Vzrostly ceny potravin a spotřebního zboží. Základní potraviny byly na Dálném východě k mání v průměru téměř dvakrát dražší než ve zbytku země⁷⁷. Nekonkurenceschopné podniky začaly propouštět své zaměstnance. Zejména v menších městech dosahovala nezaměstnanost až 20%. Krize se dotkla také dodávek elektrické energie, výpadky v dodávkách elektřiny byly pravidelné a trvaly běžně i několik hodin denně.

Hospodářský růst Ruské federace posledních let měl pozitivní vliv i na ekonomiku oblasti Dálného východu. Jeho hrubý regionální produkt vzrostl oproti konci 90. let, dle jednotlivých regionů, v řádu pěti – dvanácti násobku, nezaměstnanost klesla ve srovnání s rokem 1999 z 15,6 na 7,9%⁷⁸. I to byl jeden z důvodů klesajícího vystěhovalectví. Otázkou zůstává, jak moc bude region zasažen aktuálně probíhající hospodářská recesí. Hodnověrné statistiky zatím k dispozici nejsou, lze ovšem očekávat, že region zaměřený na těžbu a export nerostných surovin propad světových trhů jistě pocítí. Vzhledem k tomu, že většina dálnévýchodních vystěhovalců z regionu odcházela, tak říkajíc, za lepším životním, by zhoršení ekonomické situace mohlo „dát do pohybu“ další tisíce až desetitisíce migrantů a zvrátit tak pozitivní trend klesajícího vystěhovalectví posledních let. Opakování migračních ztrát z poloviny 90. let minulého století přesto

⁷⁶ Thorton, J., Ziegler E. Z., (eds.) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. Univerity of Washington Press, Seattle. s. 85 – 103.

⁷⁷ Thorton, J., Ziegler E. Z., (eds.) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. Univerity of Washington Press, Seattle. s. 85 – 103.

⁷⁸ *Central'naja baza statističeskich dannych, Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat)*;
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1> (únor 2009)

není, dle mého názoru, příliš pravděpodobné. Většina z těch, kteří odejít chtěli, tak už učinila. Trend snižování intenzity vnitřní migrace je navíc patrný ve většině ruských regionů.

V posledních letech je celková migrační ztráta Dálněvýchodního regionu mírně kompenzována mezinárodní migrací, tedy přistěhovalectvím z oblastí vně ruských hranic. Tato kompenzace se do roku 2006 pohybovala v řádu jednotek procent, v roce 2007 poskočila na více než 30%⁷⁹. Až do roku 2002 přitom mezinárodní migrace Dálnému východu obyvatelstvo ještě více ubírala. Kromě evropské části Ruska se totiž dálněvýchodní vystěhovalectví koncentrovalo také do evropských postsovětských republik. Zejména na Ukrajinu, do Běloruska a do Moldavska. S Kazachstánem, Kyrgyzstánem, Uzbekistánem, Arménií, Ázerbajdžánem, Gruzií, Tádžikistánem a Turkmenistánem měl naopak ruský Dálný východ i v době vrcholící vystěhovalecké vlny v polovině 90. let kladnou migrační bilanci⁸⁰.

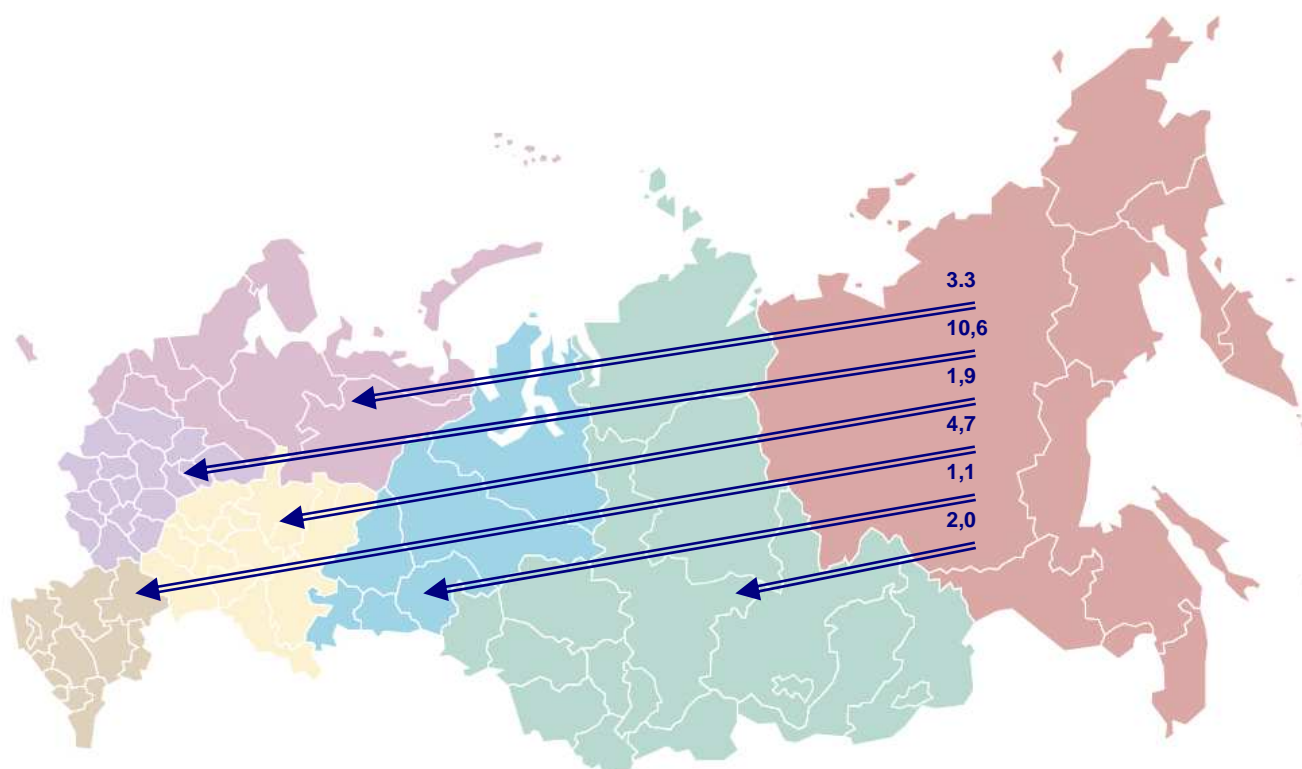
Jedním z nejdiskutovanějších migračních proudů v oblasti ruského Dálného východu, resp. severovýchodní Asie, je migrace směřující z čínských severovýchodních provincií do ruských dálněvýchodních příhraničních oblastí. Právě tento proud budí nejvíce kontroverzí, největší mediální pozornost, provokuje nejvíce otázek, a proto právě jemu bude věnována samostatná kapitola.

⁷⁹ *Central'naja baza statističeskich dannych, Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);*
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1> (únor 2009)

⁸⁰ Portjakov, V. (2003): *Migracionnaja situacija na Dal'nem Vostoke Rossii.*
<http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36282.htm> (leden 2009)

Mapa č. 3

Dálněvýchodní vystěhovalectví - vnitřní migrace/rok 2007 (v tis)

Zdroj: Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);
<http://www.gks.ru/perepis/2010/vcc/dem-doclad.doc> (květen 2009)

3.2. Čínské přistěhovalectví; čínská otázka

Čínské osidlování jižních oblastí regionu dnes známého jako ruský Dálný východ začalo pravděpodobně už někdy v 7. století našeho letopočtu. Číňané hráli důležitou roli zejména v oblasti obchodu, a to i poté, co se v roce 1860 čínská dynastie Čching převážné části těchto území vzdala ve prospěch Ruska⁸¹.

⁸¹ Již v květnu 1858 podepsalo Rusko s Čínou smlouvu, na jejímž základě byl uznán ruský nárok na levý břeh řeky Amur, postoupený Číně Něrčinskou smlouvou z roku 1689. Pekingským protokolem z listopadu roku 1860 se Čína vzdala i popřežních oblastí, jež měly být původně pod společnou, rusko – čínskou správou. Konkrétně se jednalo o území na východ od soutoku řek Amur a Ussuri, tj. fakticky dnešní Přímořský kraj. Čína tak de facto přišla o přístup k Japonskému moři.

V hraničním Přímořsku tvořili Číňané na začátku 80. let 19. století zhruba 13% tamní populace. Pro severovýchodočínský čaj, mouku, ale třeba také sojové boby, byl Ruský Dálný východ hlavní exportní destinací.

Dle censu z roku 1897 žilo v ruském příhraničí, tj. v Přímořsku a Poamuří, na 43 000 Číňanů. V dvousettisícovém regionu tvořili zhruba 20% celkové populace⁸². Ruské a později sovětské obavy z přílišného navyšování čínského podílu na populaci Dálněvýchodního regionu jejich dalšímu usazování fakticky nijak výrazně nebránily. K dramatické změně došlo až na konci 30. let 20. století. Tehdy byli nejen Číňané, ale také Korejci žijící na ruském Dálném východě vyhnáni, popř. přesídleni do jiných, zejména středoasijských, oblastí ruského impéria, celkem se jednalo desetitisíce osob. Důvodem těchto deportací byly obavy z pronikání japonských špiónů na území Sovětského svazu, resp. obavy z znesnadnění jejich identifikace v oblasti koncentrovaných asijských komunit.

Druhá světová válka, a zejména pak vyostření sovětsko – čínských vztahů v polovině 60. let minulého století znamenaly faktický konec významnější přítomnosti čínských občanů na území ruského, resp. tehdy sovětského Dálného východu. Dle posledního sovětského censu, jich zde žilo méně než 1800.

Otevření sovětsko – čínských hranic na konci 80. let přineslo téměř okamžitě několikanásobný nárůst počtu čínských migrantů. Jen do roku 1993 to dle různých zdrojů bylo 50 – 100 000 lidí, přičemž

Pečenka, M., Luňák, P. a kol. (1999): *Encyklopedie moderní historie*. Nakladatelství Libri, Praha.

⁸² 43 000 Číňanů usídlených v oblasti ruského Dálného východu představovalo asi tři čtvrtiny všech Číňanů žijících dle censu z roku 1897 na území Ruska. Spolu s 26 000 Korejci tvořili Číňané, téměř třetinu obyvatel Přímořska a Poamuří.

Wishnick, E. (2002): *Chinese Migration to the Russian Far East: A Human Security Dilemma*.

<http://gsti.miis.edu/CEAS-PUB>

pouze zhruba třetina z nich pobývala v Rusku legálně. Začátek 90. let je proto často označován jako období nekontrolovatelného přistěhovalectví. Právě toto období zrodilo fenomén masového čínského přistěhovalectví, fenomén, jež je citlivě vnímán zejména na ruské straně státní hranice a při jehož interpretaci se nezřídka setkáváme s výrazy jako „demografický tlak“, „čínská expanze“, „žluté nebezpečí“⁸³.

Přesný počet čínských migrantů na území Ruské federace není znám. Expertní odhady hovoří o 200 - 500 tisících, na Dálný východ má připadat zhruba polovina z tohoto množství.⁸⁴ Ještě v roce 1989 to přitom bylo jen 17%. Podíl čínské minority na celkové populaci ruského Dálného východu přesto ani zdaleka nedosahuje hodnot z konce 19. a počátku 20. století. Aktuálně se pohybuje kolem 5%.

Naprostá většina čínských migrantů v oblasti ruského Dálného východu pochází z čínských severovýchodních provincií: Heilongjiang, Jilin a Lianoning, a z autonomní oblasti Vnitřní Mongolsko. Hranice Dálněvýchodního federálního okruhu s Čínou je dlouhá 2200 km. Na ruské straně jsou hraničními regiony: Přímořský a Chabarovský kraj, Amurská oblast a Židovská autonomní oblast, na straně čínské pak provincie Heilongjiang.

Hustota zalidnění ruských příhraničních oblastí je v průměru 10 – 15krát nižší než hustota zalidnění na čínské straně státní hranice. I v Přímořském kraji, nejhustěji osídleném dálněvýchodním regionu, žije v přepočtu na jeden km² v průměru 5krát méně obyvatel než

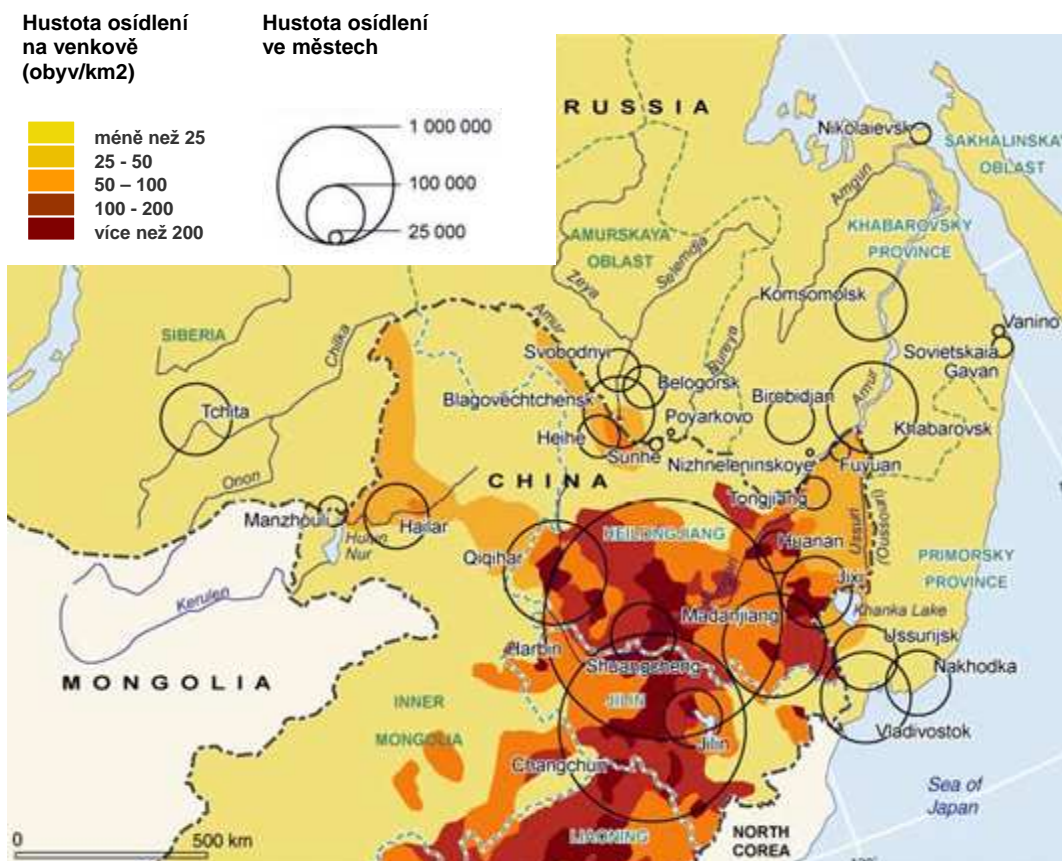
⁸³ Pojem „žluté nebezpečí“, „yellow peril“ odkazuje na podobnost s postoji většinové společnosti Spojených států vůči čínskému přistěhovalectví na konci 18. a počátku 19. století.

⁸⁴ Kromě rusko-čínských hraničních oblastí je dalším významným centrem čínského přistěhovalectví Moskva, Sankt Peterburg, v asijské části pak velká sibiřská města jako: Novosibirsk, Tumen, Omsk aj. velká ruská města hostí kromě dělníků také čínské studenty. Podle čínských zdrojů jich v současnosti v Rusku studuje přes 10 000, což je více než celkové množství čínských studentů v Sovětském svazu od roku 1949 do poloviny 50. let.
<http://www.chinaeconomicreview.com/mba/2007/03/27/more-than-10000-chinese-students-in-russia/>

v sousedním Hailongjangu. (460 000 km², 38,2 miliónu obyvatel – hustota zalidnění 83 osob/km²) S vyloučením dvou velkých ruských příhraničních měst, Chabarovsku a Blagoveščensku a jejich okolí je rozdíl v hustotě zalidnění na obou stranách rusko – čínské hranice ještě výraznější.

Mapa č. 4

Hustota zalidnění na v oblasti rusko – čínské státní hranice

Zdroj: CD ROM Land Resources of Russia, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, 2002

Populační nepoměr panuje i mezi městskými aglomeracemi samotnými. Počet obyvatel tří největších dálnévýchodních měst (Vladivostoku, Chabarovsku a Blagoveščensku) nedosahuje v součtu

ani poloviny populace Charbinu, správního centra provincie Heilongjiang, a místa původu více než dvou třetin čínských přistěhovalců v oblasti ruského Dálného východu⁸⁵.

Populace čínských severovýchodních provincií roste. Mezi léty 1999 a 2007 činil nárůst více než 2%, celkem zhruba 2,3 milióny osob⁸⁶. Ruský dálný východ ve stejném časovém období přes 7% obyvatel ztratil. Průměrná délka života v roce 2000 byla na severovýchodě Číny o více než 9 let delší než na ruském Východě (63,17 let). Téměř polovina populace čínských severovýchodních provincií jsou lidé mladší třiceti let.

O čínském demografickém tlaku se ovšem nehovoří jen v souvislosti s objektivním faktem nepoměru lidnatosti ruských a čínských hraničních regionů, ale také v souvislosti s přírodními zdroji – nerostnými surovinami a zemědělskou půdou, a pracovním trhem, resp. mírou nezaměstnanosti. Na čínské straně státní hranice připadá na jednoho zemědělce, popř. zaměstnance v zemědělském sektoru, asi hektar orné půdy. To je zhruba desetkrát méně než v sousedním Rusku. Nezaměstnaných je na severovýchodě Číny, podle čínských statistik, kolem 5%⁸⁷. Množství nezaměstnaných se tak téměř rovná populaci Dálnévýchodního federálního okruhu. Právě nezaměstnanost je přitom hlavním motivem čínské migrace.

Počty zahraničních pracovníků na území Ruské federace určuje kvótní systém. Podle oficiálních údajů Federální statistické služby⁸⁸ bylo v roce 2006 vydáno 584 tisíc pracovních povolení, v roce 2007 1,5 miliónu a v 2008 roce 2,4 miliónu. Čínským migrantům bylo

⁸⁵ Zagrebnov, J. (2007): *Ekonomičeskaja organizacija kitajskoj migracii na rossijskij Dal'nij Vostok posle raspada SSSR*. In: *Prognosis*, vol. 9, č. 1, s. 252 – 277.

⁸⁶ National Bureau of Statistics of China; <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/> (květen 2009)

⁸⁷ ⁸⁷ National Bureau of Statistics of China; <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/> (květen 2009)

⁸⁸ http://www.fms.gov.ru/about/science/science_session/forth/kre.pdf (duben 2009)

v loňském roce vyhrazeno 282 tisíc povolenek, nejvíce mezi zeměmi mimo postsovětský prostor. Kvóty nejsou stanoveny jen pro zemi jako celek, ale pro každý region zvlášť. Největším převisem poptávky po pracovních povolenkách trpí přirozeně hlavní město a okolí. V loňském roce vyčerpala Moskva jí přidělenou kvótu před polovinou roku.

V oblasti ruského Dálného východu tvoří legální pracovníci z Číny největší podíl. V roce 2005 to bylo téměř 40%, o třetinu více než těch z bývalých sovětských republik. Nezanedbatelný byl i podíl migrantů z KLR, asi 15%⁸⁹.

Čínská přistěhovalecká komunita v oblasti ruského Dálného východu je sice početná, tempo jejího růstu se ale v posledních letech mírně zvolňuje. Většina migrantů spadá do kategorie ekonomické migrace, do Ruska přicházejí hlavně za vyššími výdělky. Čínská migrace tak relativně pružně reaguje na kondici ruské ekonomiky. Její kolaps v roce 1998 čínské přistěhovalectví výrazně redukoval.

Aktuální počet čínských imigrantů je těžko vyčíslitelný. Velká část z nich pobývá na území Ruska nelegálně. V 90. letech se média předháněla v odhadech počtu nelegálních migrantů z Číny v řádu mnoha set tisíc, v současné době se odhady pohybují nejčastěji kolem 200 000. V příhraničních regionech se jedná většinou o pendlery, dovážející levné zboží na ruská tržiště. Pro svůj pobyt využívají nejčastěji turistická víza, přičemž překročení jimi vymezené délky pobytu patří k nejčastějším prohřeškům.

V souvislosti s problematikou čínské imigrace je třeba zmínit i otázku mezinárodních vztahů, resp. vztahů mezi místní s přistěhovaleckou komunitou. Nárůst etnicky motivovaného násilí trápí v poslední době zejména ruská velkoměsta. Podle průzkumu

⁸⁹ Zagrebnov, J. (2007): *Ekonomičeskaja organizacija kitajskoj migracii na rossijskij Dal'nij Vostok posle raspada SSSR*. In: *Prognozis*, vol. 9, č. 1, s. 252 – 277.

prováděném VTsIOM (all-Russian Public Opinion Study Center) ze září roku 2006, jehož se účastnilo 1600 respondentů ve 153 městech 46 ruských regionů považuje téměř pětina dotazovaných (19%) mezinárodní vztahy za horší než tomu bylo v uplynulém roce. 55% respondentů uvedlo, že vztahy mezi etniky na území Ruské federace jsou stejné, 16% se domnívá, že se zlepšily. 10% dotazovaných na tuto otázku nebylo schopno nebo nechtělo odpovědět. 22% z těch, kteří uvedli, že vztahy mezi etniky jsou horší, přičítá toto zhoršení nárůstu počtu přistěhovalců, 20% nečinnosti zodpovědných úřadů, 13% aktivizaci ruských nacionalistů a 42% dotazovaných neodpovědělo.

K otázce postojů ruských obyvatel Dálného východu vůči čínskému přistěhovalectví byl jeden z prvních rozsáhlých průzkumů proveden v letech 1996 – 97⁹⁰. Dotazováno bylo více než dva a půl tisíce respondentů a z výsledků vyplývá rezervovaný, nikoli však otevřeně nepřátelský postoj. Rusové vítají možnost nákupu levného čínského spotřebního zboží (80%), odmítají však trvalejší usazování čínských migrantů. Přes 80% nesouhlasí s tím, aby čínští přistěhovalci vlastnili na ruském území nemovitosti. Zcela negativní postoj vyjádřili Rusové také k otázce smíšených manželství. Dodejme, že druhá polovina 90. let, kdy byl průzkum prováděn, bezprostředně navazovala na léta největšího nárůstu počtu čínských migrantů v regionu. Pro většinu Rusů byla jejich přítomnost zcela novou zkušeností. Otevřenější postoj byl zaznamenán u mladší generace. Průzkumu se účastnilo přes 1000 studentů, představu smíšeného manželství odmítala méně než polovina z nich, a méně než 4% studentů se domnívala, že čínští přistěhovalci představují pro region skutečnou

⁹⁰ WRITENET. (1997): *Cross – Border Migration in the Russian Far East* <http://www.unhcr.org/refworld/country.,WRITENET.,RUS.,3ae6a6b90.0.html> (duben 2009)

hrozbu. Mezi staršími přitom takto vyhraněný postoj zaujímal 12% respondentů.

V závěru této kapitoly mi dovoluete zmínit výsledky ještě jednoho průzkumu, prováděného zcela nedávno mezi samotnými čínskými přistěhovalci⁹¹. Dotázáno bylo 700 respondentů, polovina v Moskvě a polovina na Dálném východě, konkrétně ve Vladivostoku, Chabarovsku a Blagoveščensku. Z výsledků vyplývá, že déle než tři roky v Rusku pobývá 53% čínských přistěhovalců v Moskvě, na Dálném východě o 10% méně. 76% Čínských migrantů v Moskvě, ale jen zhruba třetina na Dálném východě, si přeje aby se jejich děti usadily, byly vzdělávány či pracovaly v Rusku. Číňané v Moskvě také vesměs nemají námítky k smíšeným manželstvím (85%) na Dálném východě to bylo jen 50%. Postoj ruských úřadů a místních obyvatel hodnotilo jako přátelský v Moskvě i na Dálném východě zhruba stejně lidí (20, resp. 23%).

Z výsledků vyplývá, že čínské přistěhovalecké komunity v Moskvě jsou v porovnání s těmi na Dálném východě stabilnější. Číňané na Dálném východě vnímají mnohem častěji svůj pobyt jako dočasný. Jeho průměrná délka se sice postupně prodlužuje, nejčastěji na jeden až dva roky, v střednědobém horizontu ale usiluje většina čínských migrantů o návrat do své rodné země.

Bude – li se opakovat praxe z minulých let je pravděpodobné, že počet čínských přistěhovalců na Dálném východě bude v důsledku aktuální hospodářské recese stagnovat. Sebevětší hospodářský propad ovšem zcela jistě fenomén čínského přistěhovalectví v oblasti ruského Dálného východu „nevyzmižuje“ už jen proto, že dopad krize ve formě zpomalení ekonomiky zaznamenala i Čína. Představy o záplavě

⁹¹ *Institut demografii, Gosudarstvennyj universitet Vysšaja škola ekonomiki (2008): Skolko v Rossii kitajskich migrantov?*
<http://www.polit.ru/research/2008/10/20/demoscope347.html> (duben 2009)

miliónů čínských migrantů, které se tu a tam objevují v ruských médiích se ovšem, dle mého názoru, téměř jistě nenaplní.

3.3. Ruská migrační politika ve vztahu k Dálnému východu

Řekneme-li americká, nizozemská, či francouzská migrační politika, téměř automaticky nám přijde na mysl celá řada asociací. Ať už se jedná o nizozemský liberalismus, francouzský důraz na asimilaci či americké zelené karty a loterii rozmanitosti, a ať už tyto asociace odpovídají realitě, či se jedná pouze o tradované stereotypy, jejich existence dokládá minimálně jedno: migrační politiky těchto států mají dlouhou tradici. Co se nám ale vybaví, řekneme-li migrační politika ruská? Jaká jsou její specifika a jaké jsou její deklarované cíle?

Současné Rusko řeší v oblasti migrace čtyři hlavní problémy. Jsou jimi: vnitřní migrace z východu na západ, příliv asijských přistěhovalců, migrace ze zemí bývalého Sovětského svazu a fenomén označovaný jako „odliv mozků“. Ruského Dálného východu se bezprostředně dotýkají všechny čtyři. Dvěma prvně jmenovaným jsem se věnovala podrobněji v předchozích kapitolách. Zbylými dvěma není Dálný východ „zasazen“ výrazně více, ani výrazně méně, než je tomu ve zbytku země.

3.3.1. Migrační politika Ruské federace – tři fáze vývoje

Migrační politika Ruské federace prošla v uplynulých dvaceti letech třemi fázemi: od relativní otevřenosti na začátku 90. let, přes poměrně restriktivní přístup po roce 2002, až po výrazný posun k liberalizaci přistěhovaleckých norem, primárně pro občany Společenství nezávislých států.

Na počátku 90. let musela ruská administrativa reagovat na pro ni zcela novou situaci. Nutnost přijetí, evidence a zajištění ubytování

pro desetitisíce uprchlíků, jež byli nezřídka „produktem“ násilných procesů souvisejících s rozpadem Sovětského svazu. Spontánní, početné a jen stěží kontrolovatelné migrační proudy, které se doslova přes noc staly ve své většině proudy mezinárodními, nahlížel nový ruský režim přinejmenším jako další destabilizační faktor v již tak dost složité situaci. V roce 1992 byla založena speciální agentura, Federální migrační služba. Tak, jak vyžadovala situace v první polovině 90. let, zaměřovala svou činnost převážně na otázky nucené migrace a uprchlíků.

V 2. polovině 90. let se ruská migrační politika začala přeorientovávat primárně na management ekonomické/pracovní migrace. Nárůst podílu pracovních migrantů byl logickým důsledkem stabilizace politické situace nejen v Rusku, ale i v ostatních postsovětských zemích. Ekonomické důvody začaly mezi motivy přistěhovalců převažovat, tak jak se mezi migranty snižoval podíl Rusů na úkor Ukrajinců, Arménů, Azerbajdžánců, Gruzínů a dalších. Migrační problematika jako celek však byla řešena vně úsilí o ekonomickou transformaci, a možný pozitivní vliv migrace na ekonomický rozvoj nebyl uvažován ani v teoretické rovině. Složitá procedura legálních zaměstnávání cizinců navíc přispěla k postupnému nárůstu počtu přistěhovalců žijících na území Ruské federace bez potřebných povolení.

V únoru 2002 se Federální migrační služba stala součástí ministerstva vnitra, což definitivně přispělo k směrování její pozornosti primárně na oblast potírání nelegální migrace namísto řešení migrační problematiky jako celku. Ještě téhož roku vydalo ministerstvo vnitra nařízení zavazující všechny občany bývalého SSSR trvale žijící na území Ruské federace získat povolení k pobytu. Výhody pro žadatele z postsovětských republik, které měli od roku

1991, tak byly fakticky zrušeny. Důsledkem změn roku 2002 byl pokles legálního, ale další nárůst nelegálního přistěhovalectví⁹².

Na činnost Federální migrační služby dohlíží od roku 2004 prezident Ruské federace (prezidentský dekret č. 928 z roku 2004). Organizačně sice spadá i nadále pod Ministerstvo vnitra, přesto je tento přesun pravomocí jedním z dokladů úsilí ruských centrálních orgánů o kontrolu nad agendou migrační politiky. Celkově je období mezi léty 2002 a 2005 hodnoceno jako období zatím nejpřísnějších pravidel přistěhovalectví v novodobé historii Ruska.

Ekonomická stabilizace země, hospodářský růst, potřeba levné pracovní síly, ale také censem z konce roku 2002 definitivně potvrzen populační propad, vedl ruskou administrativu k další, zatím poslední výrazné změně migrační politiky. Nový přístup, v praxi realizovaný od poloviny ledna roku 2007, je hodnocen jako krok k liberalizaci, zejména s ohledem na zjednodušení pravidel a postupu registrace místa pobytu a procedury získávání pracovního povolení. Ani on však nepřináší zásadní změnu podstaty ruské migrační politiky. Ta i nadále zůstává více reakcí na vnější okolnosti, než snahou být jejich operátorem.

Kromě úsilí o regulaci počtu nelegálních přistěhovalců je ruská migrační politika posledních let vedena zejména představou využití potenciálu mezinárodní migrace ke zmírnění vlastních nepříznivých populačních trendů. Toto úsilí se v posledních letech odráží i v některých konkrétních krocích ruské administrativy, a to i ve vztahu k námi zkoumanému, dálněvýchodnímu regionu.

⁹² Odhady počtu nelegálních migrantů na území Ruské federace se liší v řádu násobků. Nejčastější odhad se pohybuje kolem 3,5 miliónu nelegálních migrantů. Human Development Research Paper (2009): *The Russian Migration Policy and its Impact on Human Development: The Historical Perspective*.

3.3.2. Může být přistěhovalectví řešením dálněvýchodní demografické krize?

Demografie a migrace jsou často vnímány jako spojené nádoby. Státy postižené nepříznivými populačními trendy nezřídka vnímají migraci, resp. přistěhovalectví, jako způsob, jak tento stav korigovat a populační propad alespoň zmírnit. V případě Ruské federace mají podobné úvahy, s poukazem na existenci početné ruské diaspory, své opodstatnění a v poslední době se projevují i v některých konkrétních krocích ruské vlády.

Nepříznivou demografickou situaci řešilo Rusko, resp. Sovětský svaz, ve své historii již mnohokrát. Ať už se jednalo o „Stalinovu“ zvláštní daň pro bezdětné ženy a muže určitého věku, či úsilí sovětské reformní vlády v 80. letech o zvýšení porodnosti, jakékoli „umělé“ propopulační pokusy zpravidla pozitivní trvalé výsledky nepřinášely.

Jedna z nejnovějších vládních iniciativ z května roku 2006 počítá s dvojnásobkem výše porodného na první dítě⁹³ a dokonce s čtyřnásobkem na dítě druhé. Kritikové poukazují na fakt, že takové platby si dlouhodobě Rusko nemůže dovolit, současný premiér Vladimir Putin však slibuje jejich zachování i v době ekonomické krize a úspěch své politiky demonstruje rekordním počtem novorozenců v loňském roce.

V roce 2008 se v Rusku narodilo 1,717 miliónu dětí.⁹⁴ Je to sice o 200 000 více než v roce 2006, přesto stále o více než tři čtvrtě miliónu méně než před 20 lety. Média hovoří o baby boomu,

⁹³ Částka ve výši 250 000 rublů je vázaná pouze na zcela konkrétní potřeby dítěte a není možné s ní volně nakládat až do věku jeho tří let.

⁹⁴ *Central'naja baza statističeskich dannyh, Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);*
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1> (únor 2009)

demografové však upozorňují na faktor porodnosti silných ročníků 70. a 80. let, tj. situaci podobnou mnoha zemím bývalého východního bloku, včetně České republiky. V horizontu pěti až deseti let je tedy velmi reálný opětovný pokles míry porodnosti a současná hospodářská krize může tento trend ještě více uspíšit.

Ani 20% nárůst porodnosti by při zachování současných demografických trendů ruský populační propad nezastavil. Rusko se proto rozhodlo „sáhnout“ do svých populačních rezerv za hranicemi země. Jinými slovy, rozhodlo se podpořit přistěhovalectví Rusů, popř. ruský hovořících obyvatel, primárně ze zemí bývalého Sovětského svazu.

V momentě rozpadu Sovětského svazu se zhruba 25,3 miliónu Rusů žijících v některém ze čtrnácti nástupnických států, bývalých sovětských svazových republikách, ocitlo v menšinovém postavení. Ruský, později sovětský, imperialismus zrodil v okamžiku svého zhroucení diasporu, jež patří k nejpočetnějším na světě.

Mezi léty 1926 - 1970 narostl podíl Rusů žijících v některé ze čtrnácti neruských svazových republik z 9,6% na 19,6%. Rusko, resp. tehdy Ruská sovětská federativní svazová republika, vykazovala až do poloviny 70. let minulého století negativní migrační bilanci. V roce 1989 proběhnuvší census sice potvrdil trend snižování tohoto podílu, pouze však o nevýrazných 1,4%. Z více než 25 miliónů Rusů v neruských svazových republikách jich téměř polovina, 45%, tj. 11,4 miliónu lidí, žilo na Ukrajině, 6,5 miliónu v Kazachstánu. V Bělorusku, Litvě, Uzbekistánu a Kyrgyzstánu to bylo 900 000 – 1,6 miliónu, v ostatních sovětských republikách méně než 500 000.⁹⁵

⁹⁵ Ruská menšina se koncentrovala především ve velkých městech. V průměru tvořila 24% městského obyvatelstva a plných 30% obyvatel hlavních měst. V Alma – Atě, Frunze (dnes Biškek) a Vilniusu, tj. hlavních městech Kazašské, Kirgizské a Litevské svazové republiky, to bylo dokonce více než 50%.

Iontsev, V., Aleshkovski, I. (2005): *The role of international migration in the demographic development in Russia*. XXV IUSSP International Population Conference. Tours, France, 18. – 23.červenec 2005

Dodejme, že početná ruská menšina se nachází rovněž mimo postsovětský prostor. Zde jsou hlavními centry ruského vystěhovalectví Izrael, Spojené státy americké a Německo⁹⁶. Podle odhadů z poloviny 90. let uvažovali dva z pěti Rusů žijících v neruských oblastech bývalého Sovětského svazu o vystěhování. Celkem se během poslední dekády dvacátého století zpět do vlasti vrátilo zhruba 3 milióny osob ruské národnosti, tj. asi osmina ruskojazyčné diaspory v postsovětských republikách. Rusové tvořili více než třetinu přistěhovalců z těchto oblastí. Proud tak do značné míry kompenzoval emigraci do rozvinutých zemí Evropy a Severní Ameriky, a to i v případě, vezmeme-li v úvahu doplňkové ukazatele jako věková struktura, vzdělání aj.

Milióny Rusů přesto zůstávali a zůstávají v zahraničí. Postoj ruské vlády vůči nim prošel v uplynulých 15-ti letech mnohými změnami. V 90. letech usilovalo Rusko zejména o zajištění jejich rovnoprávného postavení v nástupnických státech SSSR, kde ztratili pozici privilegované menšiny. Později začíná být zdůrazňována výhodnost takto početné diaspory, coby prostředku k udržování ruského vlivu v dotčených zemích, a posléze také coby potenciálního zdroje bezproblémového přistěhovalectví.

Zatím posledním praktickým výstupem této politiky je „Státní program na podporu dobrovolného přesídlení krajanů žijících v zahraničí do Ruské federace,“ vyhlášený prezidentem Vladimírem Putinem 22. června roku 2006. Maria Nozhenko ze Sankt – Peterburgské Evropské univerzity připomíná symbolický význam tohoto data – šedesáté páté výročí zahájení Velké vlastenecké války, a

⁹⁶ Rybakovsky, L., Ryazantsev, S. (2005): *International Migration in the Russian Federation*. United Nations Expert Group Meeting on International Migration and Development. New York, USA, 6. – 8. červenec 2005

její populární slogan, „Matka vlast volá“, zde ve smyslu návratu krajanů do rodné země.⁹⁷

Program si otevřeně klade za cíl kompenzovat negativní přirozený přírůstek podporou přistěhovalectví a trvalého usídlení krajanů, pouze však v určitých regionech. Tyto regiony jsou v programu definované jako „regiony usídlení“, dále dělené do tří kategorií. Do kategorie A jsou řazeny strategicky významné příhraniční regiony s výrazným úbytkem populace. Kategorie B zahrnuje ty regiony, kde již realizované či v dohledné době plánované investiční projekty navýšily poptávku po pracovní síle, jež tamní obyvatelstvo není schopné uspokojit, a konečně poslední kategorie, kategorie C, zahrnuje ty regiony, které se i přes kontinuální ekonomický rozvoj potýkají s vystěhovalectvím. Kompenzací, byť jen částečnou, úbytku obyvatel příchodem krajanů, odpadá řada problematických momentů s přistěhovalectvím spojovaných, jako neschopnost imigrantů adaptovat se na nové prostředí, neznalost jazyka aj.

Start programu byl naplánován na počátek roku 2007, jeho rozpočet počítal s devíti miliardami rublů. Zájemcům měl hradit náklady na přestěhování, půlroční podporu v nezaměstnanosti, sliboval jednorázový příspěvek ve výši několika desítek tisíc rublů, příspěvek na vzdělání a zdravotní péči, spolufinancování první splátky úvěru na bydlení. Mezi dvanácti pilotními regiony jsou i tři oblasti Dálného východu. Jsou jimi: Chabarovský kraj, Přímořský kraj a Amurská oblast. Konec programu je naplánován na rok 2012, do tohoto roku by se mělo do výše zmíněných dálnévýchodních regionů přistěhovat na 35 000 lidí. Jejich populace by tak vrostla v průměru o 0,8%.

⁹⁷ Nozhenko, M. (2006): *Motherland is calling you! Motives behind and prospects for the new Russian policy on compatriots abroad.*
www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=60e35ad43b9a48a69b0c5e4eabdb1980 (únor 2009)

Dosavadní čísla ovšem za deklarovanými očekáváními značně zaostávají. Program zatím využilo zhruba 10 000 lidí. Na Dálný východ se v prvním roce jeho konání přistěhovaly pouze dvě rodiny, a to do Chabarovského kraje. Do konce roku 2008 to dle vyjádření prezidentského zmocněnce pro Dálněvýchodní federální kruh, Olega Sabanova, bylo celkem 181 lidí. Na zařazení do programu se dle jeho slov připravují i všechny ostatní dálněvýchodní regiony, s výjimkou Čukotského autonomního okruhu.

Dosavadní desetitisícový „vzorek“ přesídlenců celkem jasně odhaluje jejich preference. Dálněvýchodní regiony mohou s ostatními, byť také nepříliš atraktivními, oblastmi Ruska soupeřit jen stěží. V prvním i druhém roce si je jako svůj cíl zvolila méně než 2% repatriantů.

Program jako celek naráží na složitou byrokracii, nedostatek vhodných nemovitostí, nekompatibilitu pracovních zkušeností potenciálních přistěhovalců s potřebami místního pracovního trhu či prostě na nezájem krajanů. Zatímco média hovoří o jeho krachu, oficiální místa si ve svých vyjádřeních zachovávají optimismus. Konstantin Romodanovskij, šéf Federální migrační služby, odhaduje pro rok 2009 stoprocentní nárůst počtu repatriantů, tj. asi 20 000 lidí. I toto číslo ovšem hluboko zaostává za deklarovanými představami z počátku roku 2007, kdy byl program spuštěn. Tehdy se o možném počtu repatriovaných krajanů hovořilo v řádu stovek tisíců až miliónů.

Koncept přistěhovalectví, jakožto způsob řešení demografické krize, ať už v oblasti Dálného východu, či kdekoli jinde v Rusku, dle mého názoru příliš nadějí na úspěch nemá. Postsovětský prostor jako celek je součástí globálních migračních proudů. Jen stěží si lze představit okolnosti, které by do vyliďňujících se ruských regionů přilákaly takové množství přistěhovalců, které by zásadním způsobem mohlo zvrátit nepříznivé demografické trendy. Demografická krize

samotná, resp. snižujícím se počtem lidí v produktivním věku, a hospodářský růst posledních let navíc přirozeně zvyšoval šance pracovního uplatnění i v atraktivních částech země. S těmi může Dálný východ v přitažlivosti „soupeřit“ jen stěží, a to i v podmínkách aktuální hospodářské recese.

4. Ruské dálněvýchodní perspektivy; migrace jako nový faktor ruské „východní“ politiky

„Russia's Far East. A Region at Risk? - Ruský Dálný východ: region v ohrožení?“ – tak zní otázka v titulu již v úvodu zmiňované anglicko-jazyčné studie zabývající se problematikou tohoto regionu⁹⁸. Jedná se o zatím poslední, a vlastně i jedinou, skutečně komplexní analýzu situace v oblasti ruského Východu. Od jejího vydání v roce 2003 uplynulo již 6 let - 6 let hospodářského růstu, politické stabilizace, posilování ruského národního sebevědomí. Tak jsou alespoň nejčastěji interpretována dvě po sobě jdoucí funkční období dnes již bývalého ruského prezidenta Vladimira Putina⁹⁹. Obavy z fragmentace území Ruské federace jsou zapomenuty, hospodářské propady 90. let překonány. Svě nově nabitě sebevědomí dává Rusko najevo nejen ostrou rétorikou, ale i vojenskou silou. Jak do tohoto úspěšného scénáře ale zapadá ruský Dálný východ?

Pozitivní hodnocení Putinovy politiky v očích většinové ruské společnosti nedezinterpretovala ani současná hospodářská krize. Tedy alespoň zatím. Odborníci se shodují, že právě ona může záhy naplno odhalit strukturální nedostatky ruské správy, ekonomiky i sociálního systému, a ne náhodou to byla ona, co v uplynulých měsících opětovně obrátilo pozornost světových médiích k ruskému Dálnému východu. V dálněvýchodním Vladivostoku se totiž na konci minulého roku odehrály zatím nejhlasitější protivládní protesty, namířené konkrétně

⁹⁸ Thorton, J., Ziegler E. Ch. (eds) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. Univerity of Washington Press, Seattle.

⁹⁹ V listopadu roku 2008 začala i česká média opět spekulovat o možnosti návratu Vladimira Putina do prezidentské funkce, a to v souvislosti s návrhem současného prezidenta Dmitrije Medveděva na ústavní změnu prodlužující délku prezidentského funkčního období ze současných čtyř na šest let. Podle těchto spekulací by se výše zmíněná změna stala pro současného prezidenta záminkou k rozhodnutí odstoupit z funkce a uvolnit tak Vladimiru Putinovi opět cestu k moci. Dodejme, že změna ruské ústavy je možná pouze v případě souhlasu dvou třetin poslanců Státní dumy, tří čtvrtin senátorů a dvou třetin regionálních parlamentů.

proti zvyšování cel na dovážené automobily, jimiž se ruská vláda snaží podpořit domácí automobilový průmysl. Propad ruské ekonomiky na konci ledna tohoto roku připustilo i ruské ministerstvo financí, které až do té doby hovořilo pouze o zpomalení jejího růstu.

Hospodářská krize je aktuálně bezesporu světovým tématem číslo jedna, navíc tématem, jež s problematikou migrace úzce souvisí. Cílem této kapitoly ovšem není predikce jejích dopadů. To by vzhledem k faktu, že krize stále probíhá, a vlastně nikdo není v danou chvíli schopen odhadnout její hloubku, byl úkol prakticky nemožný. Pohled do budoucna tedy uzavřeme konstatováním, že ekonomická krize migrační proudy v námi sledovaném regionu zcela jistě ovlivní, říci jak, a do jaké míry, je ovšem zatím příliš brzy.

Jestliže předchozí kapitola hledala odpověď na otázku jaké migrační proudy jsou pro ruský Dálný východ charakteristické, jaká je jejich intenzita, odkud a kam směřují a co je jejich příčinou, v následujících odstavcích budeme pátrat po jejich důsledcích. Dotkneme se problematiky rusko – čínských vztahů a procesu začleňování ruského dálnévýchodního regionu do asijsko – tichomořských hospodářských struktur.

Tsuneo Akaha ve svém článku *Cross-border Migration as a New Element of International Relations in Northeeast Asia: A Boon to Regionalism or a New Source of Friction* říká: „Rostoucí intenzita mezinárodně – migračních proudů v oblasti severovýchodní Asie může přispět k vytváření společné regionální identity, jejímuž rozvoji v minulosti bránily ideologické, imperiální a národnostní konflikty. Nezládnutá migrace může být naopak zdrojem mezinárodního či meziethnického napětí“¹⁰⁰. Troufám si tvrdit, že ruský Dálný východ je tím regionem severovýchodní Asie, pro nějž je řešení migrační

¹⁰⁰ Cit. d. Akaha, T., (2004): *Cross-border Migration as a New Element of International Relations in Northeeast Asia: A Boon to Regionalism or a New Source of Friction*. In *Asian Perspective*, vol. 28, č. 2, s. 101 – 133.

problematiky v současnosti nejnaléhavější a na jehož příkladu bude v budoucnu možné nejlépe demonstrovat důsledky úspěšně, či naopak neúspěšně zvládnutého migračního managementu.

Ruská federace je jedinou zemí oblasti severovýchodní Asie, která otevřeně deklaruje zájem o přistěhovalce. Tento zájem je ovšem selektivní¹⁰¹. Přistěhovalci z asijských zemí mezi preferovanými skupinami nejsou. I přes tento „handicap“, je čínské přistěhovalectví do oblasti ruského Dálného východu nejdynamičtěji rostoucím migračním proudem regionu. Za posledních dvacet let vzrostl počet čínských migrantů v regionu více než dvacetkrát. Kvalifikované odhady hovoří o 200 - 400 tisících čínských přistěhovalcích, tj. zhruba stejně jako na přelomu tisíciletí. Populární, myšleno mediální, obraz ruského Dálného východu přesto i dnes nezřídka varuje před „sinifikací“ (*kitajzatsija*¹⁰²), „tichou expanzí“, či dokonce změnou průběhu rusko – čínské hranice. Je ale takový scénář možný a pravděpodobný? Skutečně ruskému Dálnému východu, či jeho částem, hrozí záplava čínských migrantů nebo dokonce změna „vlastníka“?

Konec studené války a rozpad Sovětského svazu přenesl těžiště rovnováhy sil v regionu severovýchodní Asie na spolupráci trojlístku zemí Čína, Japonsko a Spojené státy americké. Rusko oslabené překotným geopolitickým vývojem počátku 90. let, ústavní a ekonomickou krizí i reálným nebezpečím další fragmentace vlastního území jen stěží mohlo hrát roli aktivního hráče.¹⁰³

¹⁰¹ Viz v předchozí kapitole zmiňovaný repatriační program.

¹⁰² V ruštině se na rozdíl od jiných slovanských jazyků pro Čínu používá vlastní jméno Kitaj (Китай). Tento název je odvozen od „Kitan“, označení pro jeden z čínských kmenů, který v 10. století ovládal severovýchod dnešní Číny a který byl pověstný svou bojovností.

¹⁰³ Vladimír Baar ve své knize *Národy na prahu 21. století * Emancipace nebo nacionalismus? Vyjmenovává čtyři zóny potenciální etnické nestability a tedy i potenciální původce fragmentace území Ruské federace. Jsou jimi subarktická oblast (od poloostrova Kola po Čukotku), povolží, jižní Sibiř (včetně Sachy) a severní Kavkaz. Baar ovšem připomíná, že „z hlediska lokalizace menšin, jsou aspirace na odtržení a vytvoření nezávislého státu dosti limitovány. Pouze severokavkazská zóna představuje takový zdroj napětí, který přesahuje hranice Ruska a je součástí širší*

V létě roku 1990 adresoval prezident Boris Jelcin představitelům ruských regionů památnou větu: „Vezměte si tolik moci, kolik jí dokážete unést.“ Orientace ruského Dálného východu na asijsko-tichomořský prostor, jež je patrná zejména v ekonomické oblasti, je proto nahlížena jako logický důsledek rozvolnění vazeb v rámci Ruské federace po rozpadu SSSR, chaotického přelívání kompetencí na ose centrum - periferie, nejasně definovaných pravomocí regionálních institucí, či celkové slabosti ruské ekonomiky.

V 80. letech pokrývaly státní dotace potřeby dálnévýchodního průmyslu až z 50%. To platilo i pro velké průmyslové komplexy jako ocelárny v Komsomolsku na Amuru, či strojírny v Chabarovsku a Vladivostoku. Ekonomická závislost ruského Dálného východu na vnitrosovětském trhu byla vskutku nevídaná. V posledních letech existence Sovětského svazu pocházelo až 80% regionálních dovozů z jiných oblastí SSSR, a jen 10% vývozů mířilo za jeho hranice¹⁰⁴. Po téměř celé sovětské období byl rozvoj nejuvýchodnějších ruských oblastí založen primárně na přímých finančních transferech.

Obyvatelům ruského Dálného východu garantovalo centrálně řízené hospodářství jako kompenzaci za ztížené životní podmínky jedny z nejvyšších příjmů. Politickým a vojensko – strategickým zájmům podřízená alokace ekonomických aktivit a obyvatelstva (pracovní síly), zastíraná prohlášeními o „potřebách národního hospodářství, byla posléze jednou z hlavních příčin poklesu ekonomické výkonnosti ruských dálnévýchodních regionů po zhroucení komunistického režimu. Během první poloviny 90. let byla třetina až polovina místních průmyslových podniků ztrátová. Hrubý

zóny nestability na rozhraní dvou civilizačních sfér – křesťanské pravoslavné a islámské.“

Cit. d. Baar, V. (2001): *Národy na prahu 21. století; emancipace nebo nacionalismus?*. Tilia. Ostrava. s. 112 – 146.

¹⁰⁴ Thorton, J., Ziegler E. Ch. (eds) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. Univerity of Washington Press, Seattle. s. 85 - 101.

regionální produkt na obyvatele dosahoval v roce 1998 jen 60-ti% úrovně roku 1993¹⁰⁵.

Veškeré snahy o jednotný postup v oblasti hospodářského rozvoje ruských dálněvýchodních regionů vyzněly do ztracena. Jejich typickým projevem byl kupříkladu vládou schválený, leč nikdy zcela nenaplněný, *Státní program hospodářského rozvoje Dálného východu a Pobajkalí*, plánovaný na období 1996 – 2005. I na konci tisíciletí tak zůstávaly hlavním nástrojem regionálního rozvoje přímé vládní dotace. V některých oblastech ruského Dálného východu tvořily desítky procent místních rozpočtů.

Sektorově zaměřené regionální hospodářství nebylo na tržní realitu 90. let připraveno. Nedostatečná infrastruktura, a tedy i vysoké transportní náklady, a vysoké ceny energií učinily dálněvýchodní průmysl nekonkurenceschopným. Orientace na bližší asijské trhy tak byla logickým vyústěním snahy udržet výši vstupních nákladů na přijatelné úrovni. I v tomto procesu hrála migrace významnou úlohu.

Prudký nárůst celkového objemu vzájemného obchodu mezi dálněvýchodními regiony a Čínou v letech 1992-3 byl mj. logickým důsledkem uvolnění režimu v dříve pečlivě střežené hraniční oblasti. Zpřísnování přistěhovaleckých pravidel po roce 1993 bylo pro obchod naopak překážkou. Uvedme příklad: V roce 1988 evidovala hraniční stráž Amurské oblasti, tj. regionu s Čínou bezprostředně sousedícím, 6 233 legálních přechodů státní hranice. V roce 1992 to bylo již 287 215 přechodů, tj. zhruba 46krát více. K 1. lednu 1994 obnovily ruské úřady vízovou povinnost a zavedly přísnější pravidla pro zaměstnávání cizinců. Výsledkem byl pokles rusko-čínského obchodu v řádu desítek %¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Thorton, J., Ziegler E. Ch. (eds) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. Univerity of Washington Press, Seattle. s. 11.

¹⁰⁶ Thorton, J., Ziegler E. Ch. (eds) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. Univerity of Washington Press, Seattle. s. 319 - 332.

Výše zmíněný pokles se ukázal jako krátkodobý. Celkový objem vzájemného obchodu mezi ruskými příhraničními regiony a čínskou provincií Heilongjiang přesáhl mezi léty 1990 – 2005 27,5 miliard amerických dolarů, přičemž jen za rok 2005 to bylo téměř 5,7 miliard¹⁰⁷, tj. zhruba pětina vzájemného rusko – čínského obchodu pro tento rok¹⁰⁸. Dodejme, že čínské obchodní aktivity nejsou soustředěny pouze na regiony bezprostředně sousedící se státní hranicí - Čína je významným obchodním partnerem i pro Jakutsko, Kamčatku, Magadan a Sachalin.

Ve srovnání s ostatními regiony Ruské federace je ruský Dálný východ s ekonomikami zemí asijsko – tichomořského prostoru svázán nejtěsněji. V roce 2006 se zde „odehrálo“ více než 80% dálnévýchodního zahraničního obchodu. V případě Sibiřského federálního okruhu to bylo jen 32%, v případě evropských federálních okruhů jen mezi 7 a 17ti %. Nejintenzivnější obchodní vazby má ruský Dálný východ s Čínou a Japonskem. V celkovém objemu jeho zahraničního obchodu zaujímají obě země téměř shodný, 28-ti % podíl. Více než 17% tvoří obchodní výměna s Korejskou republikou, 5,6% s USA, 8,6% se zeměmi EU. Do Číny, Japonska a Korejské

¹⁰⁷ Border trade with Russia gets boost, China Daily.
<http://www.china.org.cn/english/BAT/187851.htm> (květen 2009)

¹⁰⁸ Celkový objem rusko-čínského obchodu činil v roce 2006 téměř 34 miliard amerických dolarů, což představuje téměř dvojnásobná nárůst oproti roku 2003. Měřeno celkovým obratem zahraničního obchodu, figuruje Čína v žebříčku deseti nejdůležitějších obchodních partnerů Ruské federace na čtvrtém místě, za Německem, Nizozemím, Itálií, a před Ukrajinou, Běloruskem, Spojenými státy, Polskem, Velkou Británií a Finskem. Ruský vývoz do Číny roste ročně o 20 – 30%, opačným směrem je to dokonce třikrát rychleji. Celkový podíl zemí SNS na ruském zahraničním obchodu naopak klesá (meziročně je to zhruba o 1,5%), v roce 2006 představoval 13,2%.

Centralnaja baza statističeskich dannyh, Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki (Goskomstat);
<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1> (únor 2009)

republiky vyváží ruský Dálný východ 87% uhlí, přes 96% ropy, 98% stavebního dříví a přes 80% ryb a mořských produktů.¹⁰⁹

Zájem na ještě intenzivnější regionální spolupráci má zejména Čína. Poukazuje přitom na vzájemnou kompatibilitu ruské a čínské ekonomiky a zdrojů. Rusko má půdu a suroviny, Čína zase pracovní sílu. Demografická disproporce na obou stranách rusko – čínské hranice je ovšem v Rusku nahlížena s obezřetností a Čína samotná jako ta strana, která by v případě úplného otevření ruského pracovního trhu čínským přistěhovalcům profitovala za všech okolností nejvýrazněji. Čína navíc neusiluje pouze o růst vzájemného obchodu, ale také o výměnu technologického know how. Vláda provincie Heilongjiang podporuje desítky projektů zaměřených primárně na import ruských technologií. Čínsko – ruský vědecko technologický park přátelství, či International science city v Charbinu – to jsou jen dva příklady z celé řady v současné době fungujících společných vědecko technologických center. Mezi městy na obou stranách rusko – čínské hranice bylo podepsáno více než 100 partnerských smluv, Čína investuje mj. i do rozvoje dopravní infrastruktury.¹¹⁰

V geopolitické terminologii je rusko – čínské sblížování nejčastěji interpretováno jako snaha o prosazení mocenské multipolarity, ve smyslu omezení pozice a vlivu Spojených států amerických, jakožto jediné světové supervelmoci po skončení studené války. „Oteplování“ rusko – čínských vztahů zahájil již prezident

¹⁰⁹ *Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki; Central'naja baza statističeskich dannych).*

<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi>.

¹¹⁰ Z aktuálně diskutovaných projektů jmenujme kupř. železniční koridor mezi Židovskou autonomní oblastí a čínskou provincií Heilongjiang, či trasu Ta-lien – Šen-jang – Čchang-čchun – Charbin – Heihe - Blagoveščensk – Belogorsk, jejíž součástí má být i výše již zmiňované přemostění Amuru mezi městy Heihe a Blagoveščensk.

Integrated International Transport and Logistics System for North – East Asia; Seminar on Overcoming Border Crossing Obstacles, 5 – 6 March 2009, Paris

<http://www.internationaltransportforum.org/Proceedings/Border2009/09Lee1.pdf>

(květen 2009)

Jelcin při své první návštěvě Pekingu v roce 1992. V následujících letech přineslo rusko – čínské sblížení dohodu o strategickém partnerství (1996), Smlouvu o dobrém sousedství a přátelské spolupráci (2001), založení tzv. Šanghajské organizace (rovněž 2001), a zcela nedávno také definitivní tečku za letitými hraničními spory. Jedním z nejviditelnějších aspektů rusko – čínských vztahů posledních let je rovněž vojenská spolupráce, jmenovitě společná vojenská cvičení a hlavně ruské dodávky zbrojních technologií.

Na Dálném východě si jsou Rusko a Čína fyzicky nejblíže. Východní úsek¹¹¹ jejich vzájemné hranice je dlouhý 4300 km, na Dálnévýchodní federální okruh více než polovina této délky, přesně 2200 km. Právě zde však, více než kdekoli jinde, platí: rusko – čínská spolupráce má své limity, a těmi je vzájemná nedůvěra. Od ozbrojeného konfliktu na hraniční řece Ussuri uplynula pouhá čtyři desetiletí. I to je jeden z důvodů, proč je několika násobný nárůst počtu čínských přistěhovalců v ruských příhraničních regionech vnímán majoritní společností nanejvýš citlivě. Svou vytrvalost a „nenáročnost“ demonstrují čínští přistěhovalci na tržnicích většiny dálnévýchodních. V očích ruské společnosti jsou symbolem čínské dynamiky a houževnatosti. Rusko je oproti Číně těžkopádné.

Obezřetnost Rusů vůči čínskému přistěhovalectví nepolevuje, a to i přes to, že oficiální zdroje odhadují velikost čínské přistěhovalcké komunity v oblasti ruského Dálného východu v posledních letech jako v podstatě neměnnou, že ekonomické zisky plynoucí ze zaměstnávání čínské pracovní síly jsou jen těžko zpochybnitelné, a že ani dnes, tj. po téměř dvou desetiletích svého trvání, nevedlo novodobé čínské přistěhovalectví ke vzniku souvislých a uzavřených sídleních enkláv. Odhady Rusů o počtu čínských

¹¹¹ Čína a Rusko jsou přímými sousedy rovněž v oblasti střední Asie. Tzv. západní sekce rusko-čínské hranice je úsek dlouhý zhruba 55 km v pohoří Altaj, na západním okraji Mongolska a východním okraji Kazachstánu.

migrantů v ruském příhraničí jsou navíc značně nadhodnocené. V roce 2000 byl mezi více než tisícovkou obyvatel Přímořského kraje proveden průzkum, v němž 46% dotazovaných odhadlo počet čínských přistěhovalců v regionu na 10 – 20%. V horizontu 5 – 10 let předpokládalo 41% respondentů nárůst tohoto podílu na 20 – 40%, 20% respondentů dokonce na 40 – 60%¹¹². Skutečný počet přistěhovalců v Přímořsku přitom tehdy tvořil zhruba jen 1 – 1.5% obyvatel regionu. 74% dotazovaných se domnívalo, že v dlouhodobém horizontu bude Čína usilovat a anexi Přímořska.

Takovýto scénář je dle mého názoru vysoce nepravděpodobný. Pro Rusko i Čínu je zachování stávajícího statu quo výhodné. Čína deklaruje dobré vztahy vůči sousedům jako jednu z priorit své zahraniční politiky, pro Rusko je Čína, minimálně v regionálním kontextu, nepostradatelným obchodním partnerem. Jakýkoli tlak čínské strany na změnu průběhu čínsko – ruské státní hranice vedené argumentem existence početné čínské komunity na ruském území je za současné mocenské konstelace prakticky vyloučené. To ovšem neznamená, že se Čína v dohledné době vzdá svého úsilí o liberalizaci přístupu na pracovní trhy okolních států pro svou stále rostoucí populaci.

Jako nepřilíh pravděpodobný se mi jeví rovněž masivní nárůst čínského přistěhovalectví, tedy ona „plíživá“ či „tichá expanze“. Ruský Dálný východ není pro čínské migranty dostatečně atraktivní, respektive atraktivní není pro výrazně více přistěhovalců než kolik jich je v regionu nyní. Čínské přistěhovalectví do oblasti ruského Dálného východu představuje jen nepatrný podíl celkového objemu čínské migrace. Od zahájení ekonomických reforem na konci 70. let

¹¹² Průzkum byl realizován Centrem pro výzkum veřejného mínění při Institutu historie, etnografie a archeologie Ruské akademie věd ve Vladivostoku. Alexseev, M. (2001): *The Chinese are Coming: Public Opinion and Threat Perception in the Russian Far East*. http://www.csis.org/media/csis/pubs/pm_0184.pdf (květen 2009)

minulého století opustilo Čínu na 17 miliónů lidí. Tvoří tak zhruba polovinu z více než třicetimiliónové čínské diaspory¹¹³. Naprostá většina čínských migrantů ovšem zůstává na území své země. Objem vnitřní migrace z chudých zemědělských oblastí do velkých průmyslových center čínského jihozápadu je asi šestkrát větší, než na kolik je aktuálně vyčíslena velikost čínské diaspory.¹¹⁴ Jen z příhraniční provincie Heilongjiang se do jiných čínských provincií mezi léty 1985 – 1990 vystěhovalo téměř 600 000 lidí, mezi léty 1995 – 2000 dokonce více než 900 000¹¹⁵. Nezanedbatelné jsou i migrační proudy v rámci provincie samé, v tomto případě se jedná o migraci z venkovských oblastí do měst, zejména do Charbinu.

Čínští migranti tedy zjevně dávají přednost alespoň částečně známému prostředí vlastní země před nejistotou na území Ruské federace. Odráží je nejen odlišná kultura a mentalita, ale jistě také nepříznivé klima, nedostateční sídelní infrastruktura, obtížné dopravní spojení aj. Jen stěží si lze představit, že by současná infrastruktura, ale také kupř. pracovní trh, byly schopny „pojmout“ další statisíce až milióny přistěhovalců.

Efektivní migrační management bude nepochybně jednou z nutných podmínek k dosažení prosperity ruského Východu. Ne náhodou je proto také jednou z priorit zatím posledního vládního programu jeho rozvoje. Program s názvem *Hospodářský a sociální rozvoj ruského Dálného východu a Zabajkalí do roku 2013*¹¹⁶ byl

¹¹³ Kwong P. (2007): *Chinese Migration Goes Global*. YaleGlobal. New York. <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=9437> (květen 2009)

¹¹⁴ World Migration Report 2008, International Organization for Migration . <http://www.iom.int/jahia/Jahia/cache/offonce/pid/1674?entryId=20275> (květen 2009)

¹¹⁵ Fan, C.C. (2005): *Interprovincial Migration, Population Redistribution, and Regional Development in China: 1990 and 2000 Census Comparisons*. In: *Professional Geographer*, vol. 57, č. 2, s. 295 – 311.

¹¹⁶ *Ekonomičeskoje i social'noje razvitije Dal'nego Vostoka i Zabajkal'ja do 2013 goda*; http://www.programs-gov.ru/38_6.php (květen 2009)

schválen v srpnu roku 2007. V oblasti migrace se zaměřuje zejména na prevenci dálněvýchodního vystěhovalectví, tedy podporu demografické stabilizace regionu. Tě chce vláda, kromě investic do zdravotní péče, dosáhnout mj. vytvořením 70ti tisíc nových pracovních míst a modernizací bytového fondu. Naplňování plánu schváleného v době, kdy ruská ekonomika rostla tempem v řádu 6 – 8% ročně bude zcela jistě, s ohledem na aktuální situaci, přinejmenším problematické. Jak už jsem ale uvedla, odhadovat dopady světové krize na celkovou prosperitu ruského Východu je v tuto chvíli prakticky nemožné. Přesto se domnívám, že nejturbulentnější období jak v oblasti politické a ekonomické, tak i v oblasti demografických a migračních trendů mají dálněvýchodní regiony již za sebou.

Závěr

Migrace má mnoho forem a úvahy o ní implikují hned několik různých scénářů. Může být „motorem dění“, destabilizujícím i stabilizačním faktorem, příčinou i následkem celé řady souvisejících jevů.

Každá doba, region, země či světadíl má svá specifická migrační témata. Migraci v oblasti ruského Dálného východu bychom v celosvětovém měřítku mezi top deset migračních témat zařadili jen stěží, v měřítku asijském možná již ano, v měřítku ruském pak zcela jistě. Nikoli svým objemem, ale tím, jaké jsou její bezprostřední příčiny a důsledky, je neodmyslitelným komponentem prakticky všech úvah o historii, současnosti i budoucnosti tohoto regionu. Je významným faktorem jeho hospodářského rozvoje, ale také citlivou politickou otázkou. Je tématem aktuálním, závažným a mediálně vděčným, tématem, jež svým obsahem a dosahem v řadě okolností přesahuje vlastní, dálnévýchodní, geografický prostor.

Mám – li shrnout odpovědi na v úvodu vyřčené otázky, mohu konstatovat následující: V oblasti ruského Dálného východu byly identifikovány dva klíčové migrační proudy. Jsou jimi: vystěhovalectví do jiných, zejména evropských, částí Ruské federace, popř. některých evropských postsovětských republik, a čínské přistěhovalectví koncentrované v jižních oblastech ruského Dálného východu.

Vystěhovalectví je jedním z výrazných komponentů dálnévýchodní demografické krize. Od roku 1991 ztratil ruský Dálný východ více než 1,5 miliónu obyvatel, vystěhovalectví se na této ztrátě podílelo v řádu desítek procent. Emigrací byly nejvíce zasaženy severní a severovýchodní regiony, zejména Čukotský autonomní okruh a Magadanská oblast. Z časového hlediska lze dálnévýchodní

vystěhovalectví hodnotit převážně jako trvalé, z hlediska příčin se jedná primárně o migraci ekonomickou.

Čínské přistěhovalectví je ve své novodobé formě fenoménem spjatým s otevřením hranic po konci studené války. Číňané jsou nejpočetnější přistěhovaleckou komunitou v oblasti ruského Dálného východu. Kvalifikované odhady jejich počtu se nejčastěji pohybují v rozmezí 200 – 400 000. Téměř výhradním zdrojem čínského přistěhovalectví v této části Ruské federace jsou čínské severovýchodní provincie, zejména provincie Heilongjiang a její správní centrum, město Charbin. Cílovou destinací jsou pak ruské příhraniční regiony, jmenovitě Amurská oblast, Židovská autonomní oblast a Přímořský a Chabarovský kraj. Čínské přistěhovalectví je vnímáno citlivě nejen v kontextu celkové demografické a socio – ekonomické situace na Dálném východě, ale také v kontextu upevňování velmocenského postavení Číny, růstu vlivu její politické, vojenské a hospodářské moci, a zejména v kontextu její demografické převahy.

Tak jako v případě dálnévýchodního vystěhovalectví, je i čínské přistěhovalectví vedené zejména ekonomickými motivy – vyšší mírou nezaměstnanosti na čínské straně a poptávkou po čínském spotřebním zboží na straně ruské. Průměrná délka pobytu čínských přistěhovalců na ruském území se sice postupně prodlužuje, ke vzniku uzavřených přistěhovaleckých sídelních komunit však zatím nedochází.

Pro většinovou ruskou populaci jsou tradice, kultura i způsob života asijských přistěhovalců často těžko srozumitelné. Fakt, že nositeli těchto tradic jsou příslušníci jiného, na první pohled odlišného etnika, a navíc občané státu, který byl ještě před několika málo desetiletími Rusku, resp. Sovětskému svazu, protivníkem v přímém vojenském konfliktu, obavy dále umocňuje. Ruská politická

reprezentace a politická tradice v oblasti Dálného východu, jmenovitě autoritářství místních regionálních vůdců, absence silných demokratických institucí, korupce, či pouze zcela nedávno dořešené hraniční spory celou situaci ještě komplikují. Žádný případ masového a organizovaného násilí vůči přistěhovalcům zde přesto, dle dostupných informací, zatím zaznamenán nebyl.

Ekonomické zisky plynoucí ze zaměstnávání čínské pracovní síly jsou sami o sobě advokátem otevírání místního pracovního trhu přistěhovalcům. Dle mého názoru je nepravděpodobné, že by, byť silící, čínská přítomnost v regionu mohla zásadně zvrátit dynamiku dálnévýchodního politického procesu, tj. že by mohla být operátorem jakýchkoli převratných politických či geopolitických změn. Nepochybně ale je a bude faktorem ruské politiky ve vztahu k regionu severovýchodní Asie, popř. ve vztahu k asijsko – tichomořskému prostoru jako celku.

Vlastní migrační politika Ruské federace posledních let je vedena zejména snahou zmírnit nepříznivé demografické trendy, a to primárně v těch oblastech, které byly populační ztrátou postíženy nejvýrazněji, tedy i na Dálném východě. Dosavadní výsledky vládního programu na repatriaci Rusů žijících převážně v bývalých sovětských republikách ovšem příliš důvodů k optimismu nezavdávají. Státní repatriační podpory zatím využil jen zlomek původně předpokládaného počtu repatriantů.

Migrace není izolovaný jev. Má své příčiny a důsledky, pozitivní i negativní komponenty. „V mnoha oblastech severovýchodní Asie je migrace zdrojem politických, sociálních i etnokulturních pnutí. Je vnímána jako fenomén ohrožující tradiční víru v silný stát a pozitiva etnické a kulturní homogenity.“¹¹⁷

¹¹⁷ Cit. d. Akaha, T., (2004): *Cross-border Migration as a New Element of International Relations in Northeast Asia: A Boon to Regionalism or a New Source of Friction*. In *Asian Perspective*, vol. 28, č. 2, s. 101 – 133.

Ve vztahu k ruskému Dálnému východu byly na začátku 90. let 20. století citovány dva možné scénáře toho, kam se dotčený region bude v následujících desetiletích ubírat. Optimisté hovořili o japonském kapitálu a technologiích, americkém spotřebním zboží a potravinách, čínské pracovní síle a ruských surovinách jako o téměř ideální kombinaci mající potenciál dynamického ekonomického růstu. Pesimisté naopak varovali před nečistým bojem o ruské přírodní bohatství, korupcí prolezlou místní správou, nelegálním obchodem s vojenským materiálem a v neposlední řadě před nekontrolovatelným přílivem asijských přistěhovalců.

Více než 1,5 dekády po rozpadu Sovětského svazu je skutečnost kdesi uprostřed. Ruský Dálný východ přijal výzvu politických a hospodářských změn, jež přinesl konec studené války. Pocit, která zde převládl byl ovšem pocitem nejistoty. Region tak sice zůstává klíčovým uzlem matice ruských strategických zájmů v oblasti Asijsko – tichomořského prostoru, podle některých ale také jedním z hlavních problematických bodů ruské geopolitiky 21. století.¹¹⁸

Důvody představ o jisté „zranitelnosti“ ruského dálněvýchodního regionu můžeme definovat ve dvou rovinách. V rovině obecné je možno představit si složitost administrace jakéhokoli rozlehlého, od správního centra značně vzdáleného a zároveň řídice osídleného území tím spíše, musí-li toto území čelit demografickému tlaku regionů s ním sousedících. V rovině konkrétní pak připomeňme historická a geografická specifika ruského Východu, specifika geneze rusko-čínských vztahů, potažmo vztahů v celé oblasti severovýchodní Asie a v neposlední řadě specifika vnímání čínské přítomnosti na ruském území. To vše jsou důvody, proč je

¹¹⁸ Viz např. Trenin, D. (2003): *Azijskii vektor v strategii Moskvy, Nezavisimaia gazeta* č. 15, s. 13 – 14.

problematika migrace v oblasti ruského Dálného východu pozornosti hodným fenoménem.

V úvodu práce jsem uvedla, že mým cílem je poskytnout ucelenou a nic podstatného neopomíjející analýzu klíčových aspektů migrace v oblasti ruského Dálného. V souvislosti s dálnévýchodním vystěhovalectvím jsem se zaměřila zejména na související demografickou krizi a kroky, jež ruská vláda činí za účelem jejího zmírnění. V případě čínského přistěhovalectví byla hlavní pozornost věnována dopadu tohoto fenoménu na dynamiku rusko – čínských vztahů. Jistě zajímavá zjištění by přinesl i pohled do nitra fungování ruského politického systému, resp. na otázku shody, či neshody, v oblasti řešení migrační problematiky mezi ruskými regiony a centrem politické moci. Domnívám se, že právě tímto směrem by se mohl ubírat další výzkum.

Summary

Northeast Asia belongs to regions where growing scale of human flows is largely a post Cold War phenomenon, which caught most of the host communities unprepared. In terms of both stock and flow of immigrants, the Russian Federation is second only to the United States in the world. Not just contemporary but also historical context of migration, in particular in certain Russian regions, makes it an issue that has important policy implication.

Far East is one of Russia's most remote and troubled regions. With just 5% of Russia's population it covers more than one third of its size. It's home to vast natural resources: oil, gas, timber, and fishery resources, almost all of the country's diamonds and two thirds of its gold deposits. Soviet government was generous in compensating the region's inhabitants for living and working but investments and subsidies are now long gone. Russian Far East entered the reform era illprepared, with economy linked to the western Soviet Union, high real transport costs and high level of dependence on outside supply. Its population has been decreasing (by nearly 20%) in the last one and a half decade, largely because of the inner emigration into European Russia. According to the Russian statistics about 24 thousand people leave the region every year. It's much less than ten years ago, but it's still the most numerous migration flow in the Russian Far East.

Other migration flow concerning the Russian Far Eastern region is Chinese immigration into its southern part. It belongs to the most discussed migration movements in Northeast Asia. Population density of Russian territories near the Sino - Russian border in the Far East is about fifteen times lower than in the neighbouring Chinese provinces. However, demographic pressure is discussed not just on the basis of simple comparison of population densities but also on comparison of natural resources potential, labour market structure,

unemployment rate, amount of arable land etc. The number of Chinese migrants in the Russian Far East lies within the limits of 200 000 to 400 000 people. The majority of them originated from the north – east province of Heilongjiang. Most of the Chinese migrants came to Russia for economic reasons – as they believe the work in Russia is more profitable than in China. Only a small portion of Chinese migrants wishes to settle in Russia permanently.

Popular attitudes towards the Chinese migrants are to a considerable extent the result of combination of the current state of the Russian labour market and consumer goods availability. However most of the surveys¹¹⁹ show that the locals would reject any steps that might lead the Chinese to settle in Russian territory. Perspectives of local authorities and the Russian Federation government on Chinese immigration issue are often in contradiction. Moscow and Beijing have been promoting closer ties on mutual strategic interests in the post – Cold War world, local leaders more often exaggerate fears of Chinese dominance in the Russian Far East.

Contemporary Russia's migration policy declares two main goals. As for the internal migration Russia aims to avoid depopulation of Eastern and Northern regions. International migration management's main goal is to attract Russian compatriots residing in post-soviet countries (migration has been recognized as the main demographic source), fill labour shortages and maintain economic potential on one hand and to “protect” Russia from negative consequences of migration (crime, illegal employment, drug traffic etc.) on the other hand.

¹¹⁹ See for example The Carnegie Moscow Center survey 1996 – 1997 or *Gosudarstvennyj universitet Vysšaja škola ekonomiki* survey 2001.

Results available on:

<http://www.unhcr.org/refworld/country,,WRITENET,,RUS,,3ae6a6b90,0.html>

(květen 2009)

<http://www.polit.ru/research/2008/10/20/demoscope347.html> (květen 2009)

Migration in the Russian Far East is and will be an important component of the Russian policy towards the Northeast Asian region. As a phenomenon posing human and national security challenges, changing regional ethnic composition and its social environment is also an issue attracting attention of the social scientists, journalists and politicians. In my opinion, it would deserve much more attention also in the Czech political science.

Přílohy

Příloha č. 1

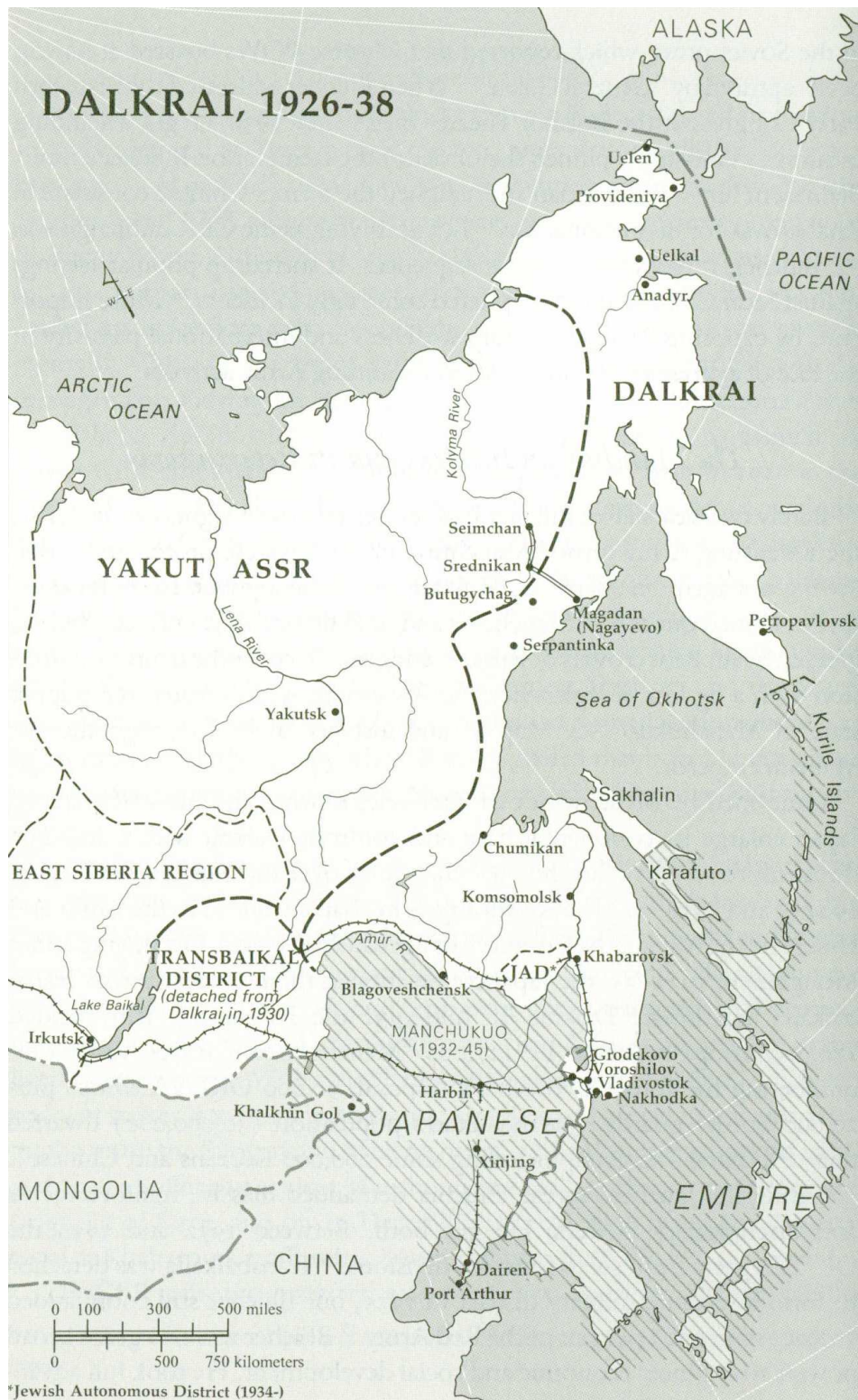
Mapa Dálněovýchodní republiky

Zdroj: Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford.

Příloha č. 2

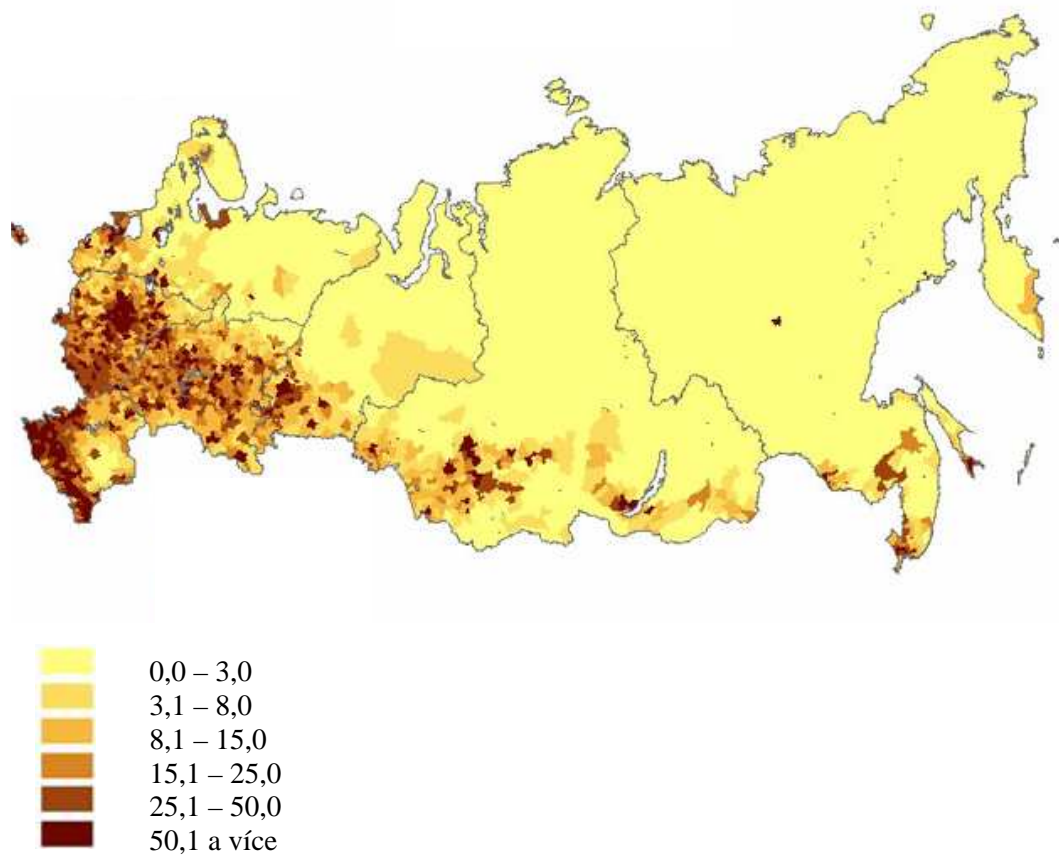
Mapa Dálněvýchodního kraje

Zdroj: Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford.

Příloha č. 3

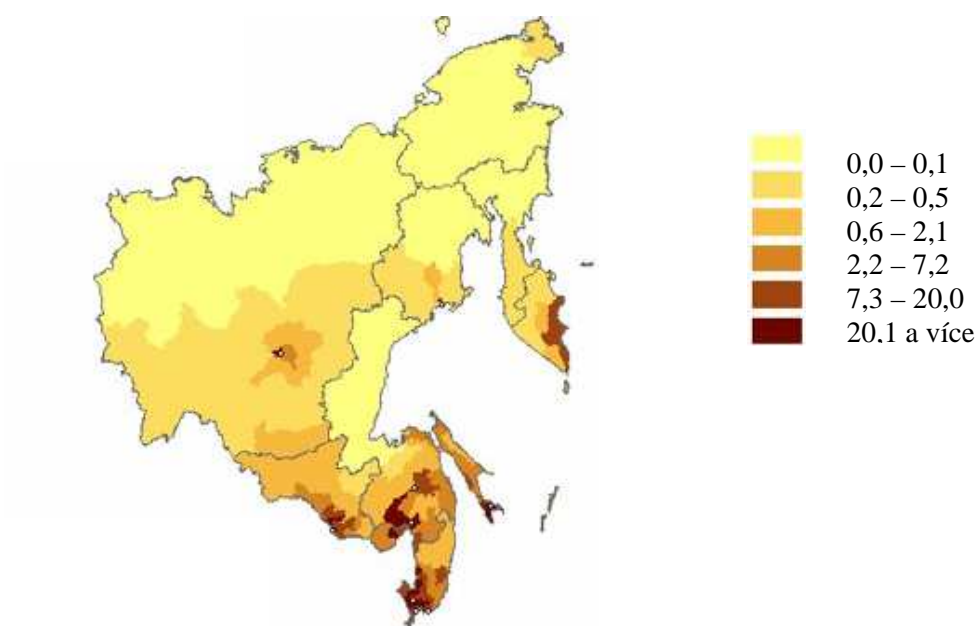
Ruská federace – hustota zalidnění 2002 (os/km²)

Zdroj: CD ROM Land Resources of Russia, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, 2002

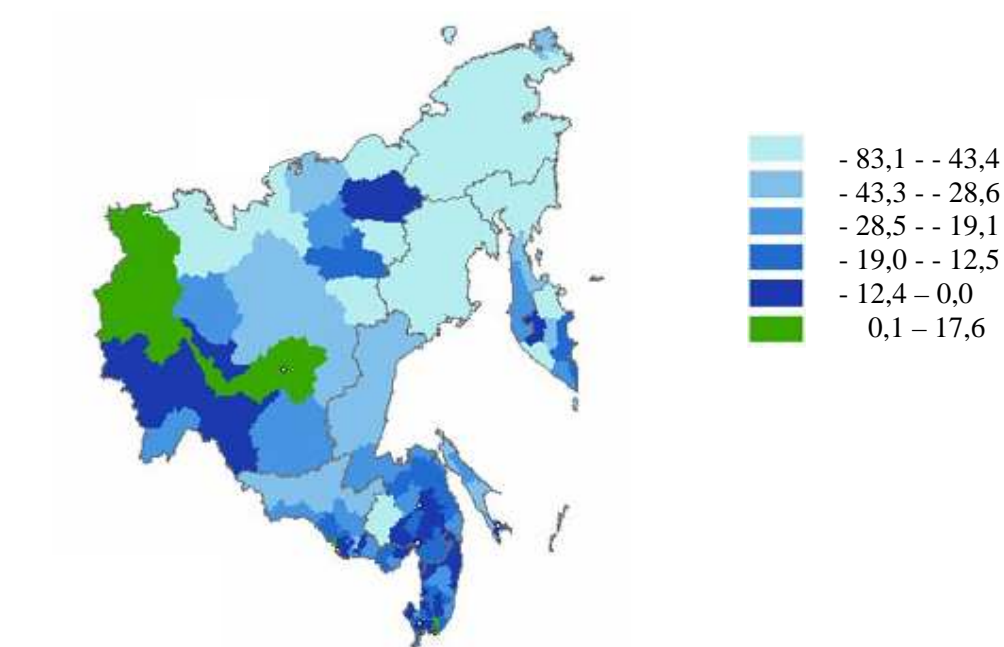
Příloha č. 4

Dálněvýchodní federální okruh – hustota zalidnění 2002 (os/km²)

Příloha č. 5

Dálněvýchodní federální okruh – populační změna 1989 – 2002 (%)

Zdroj: CD ROM Land Resources of Russia, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, 2002

Příloha č. 6

Ruská federace – migrace mezi regiony/federálními okruhy (v tis)

Data 1989

		Místo narození						
		Centrální	Severozápadní	Jižní	Privolžský	Uralský	Sibiřský	Dálněvýchodní
Místo bydliště	Centrální	31 623	628	580	1 473	266	496	268
	Severozápadní	1 565	10 436	286	759	158	252	124
	Jižní	930	214	16 949	782	220	455	189
	Volha	978	283	327	27 447	443	390	187
	Uralský	555	165	355	1 872	9 180	505	116
	Sibiřský	686	195	241	943	365	180 819	387
	Dálněvýchodní	492	117	270	493	162	742	5 116

Data 2002

		Místo narození						
		Centrální	Severozápadní	Jižní	Privolžský	Uralský	Sibiřský	Dálněvýchodní
Místo bydliště	Centrální	29 818	662	714	1 358	316	320	384
	Severozápadní	1 038	9 768	256	565	142	241	133
	Jižní	690	206	18 018	643	227	441	228
	Volha	721	249	318	27 163	378	369	199
	Uralský	322	102	226	1 182	8 873	363	98
	Sibiřský	397	123	182	580	260	16 707	316
	Dálněvýchodní	232	64	136	254	91	480	4 758

Zdroj: Kazuriho, K., (2006): *Interregional Population Migration in Russia: Using an Origin to Destination Matrix*. Hitotsubashi University, Tokyo.

Bibliografie

Knihy:

Azrael J.R. Payin E. A. (eds) (1996): *Cooperation and Conflict in the Former Soviet Union: Implications for Migration*. Rand. Santa Monica.

Baar, V. (2001): *Národy na prahu 21. století; emancipace nebo nacionalismus?*. Tilia. Ostrava.

Baršová, A., Barša, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, Západní Evropě a Česku*. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno.

Brettel C.B., Hollifield J.F. (eds.) (2000): *Migration theory: talking across disciplines*. Routledge, New York.

Castles, S. (1993): *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Guilford Press, New York .

Cornelius, W. A., Philip L. M., James, F. H. (eds.) (1994): *Controlling Immigration: A Global Perspective*. Standford University Press, Standford.

Glassner, M. I. (1996): *Political geography*. Wiley, New York.

Hnízdo, B. (1995): *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha.

International Organization for Migration (2003): *World migration 2003: managing migration challenges and responses for people on the move*. International Organization for Migration, Geneva.

Iwashita, A. (2005) (ed): *Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the Community of Asia*. Slavic Research Center, Sapporo.

Manning, P. (2004): *Migration in world history*. Routledge, New York.

Nosov M. (1996): *Rosijskij Dal'nij Vostok i Kitaj*. In: *Internacionnaja situacija na Dal'nem Vostoke i politika Rossii*. Carnegie Moscow Center, Moscow.

Pečenka, M., Luňák, P. a kol. (1999): *Encyklopedie moderní historie*. Nakladatelství Libri, Praha.

Pilkington, H. (1998): *Migration, displacement, and identity in post-Soviet Russia*. Routledge, London.

Sakwa, R. (2002): *Russian politics and society*. Routledge, London.

Spencer, S. (2003): *The politics of migration: managing opportunity, conflict and change*. Blackwell, Malden.

Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford.

Thorton, J., Ziegler E. Z., (eds.) (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. University of Washington Press, Seattle.

Thurbon, C., (1999): *Na Sibíři*. BB/art, Brno.

Zolberg, A. R., Benda, P. M. (eds) (2001): *Global Migrants Global Refugees*. Berghahn Books, New York.

Periodika:

Fan, C.C. (2005): *Interprovincial Migration, Population Redistribution, and Regional Development in China: 1990 and 2000 Census Comparisons*. In: *Professional Geographer*, vol. 57, č. 2, s. 295 – 311.

Galetskii, V. F. (2006): *The Russian Far East: Searching for a Demographic development strategy*. In: *Studies on Russian Economic Development*, vol. 17, č. 6, s. 655-661.

Garnett, S. (1996): *The Russian Far East as a Factor in Russian-Chinese Relations*. In: *SAIS Review*, vol. 16, č. 2, s. 1-19.

Churfin, G. (2003): *Russia's Economic and Strategic Interests in North-East Asia*. In: *Asia Europe Journal*, vol. 1, č. 2, s. 251-262.

Trenin, D. (2003): *Aziytskii vektor v strategii Moskvy*, *Nezavisimaia gazeta* č. 15, s. 13 – 14.

Zagrebnov, J. (2007): *Ekonomičeskaja organizacija kitajskoj migracii na rossijskij Dal'nij Vostok posle raspada SSSR*. In: *Prognozis*, vol. 9. č. 1, s. 252 – 277

Zevelev, I. (2003): *Russia and Its New Diasporas*. In: *Slavic Review*, vol. 62, č. 3, s. 129-143.

Statistické ročenky:

The Demographic Yearbook of Russia 2002: Statistical Handbook; Federal State Statistics Service. Moscow 2002.

China Labor Statistical Yearbook 2000: China Statistics Press; Beijing 2000.

Odborné články a studie dostupné na internetu:

Andreev, E. (1999): *The dynamics of mortality in the Russian Federation*. In: *Health and Mortality. Issues of Global Concern*. United Nations: New York, 262 - 283

- Hiraizumi, H. (2007): *Changes in the foreign trade structure of the Russian Far East under the process of transition toward the market economy*. Institute of developing economies. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Dp/094.html - 18k (květen 2009)
- Chudinnovskikh, O. (Olga) (2005): *Transformation of Migration Data Collection in Post – Soviet Countries. (Case of the Russian federation)*. Moscow State University. Moscow epc2006.princeton.edu/download.aspx?submissionId=60472 (duben 2009)
- Iontsev, V., Aleshkovski, I. (2005): *The role of international migration in the demographic development in Russia*. XXV IUSSP International Population Conference. Tours, France, 18. – 23.červenec 2005
<http://iussp2005.princeton.edu/download.aspx?submissionId=51502> (únor 2009)
- Kazuriho, K., (2006): *Interregional Population Migration in Russia: Using an Origin to Destination Matrix*. Hitotsubashi University, Tokyo.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a779137707~db=all~order=page> (únor 2009)
- Motrič, E.L. (2006): *Migracija kak faktor razvitija Dal'nego Vostoka*.
http://www.migrocenter.ru/publ/konfer/ekaterinburg/m_ekaterinburg07.php (únor 2009)
- Nozhenko, M. (2006): *Motherland is calling you! Motives behind and prospects for the new Russian policy on compatriots abroad*.
www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=60e35ad43b9a48a69b0c5e4eabdb1980 (květen 2009)
- Rybakovsky, L., Ryazantsev, S. (2005): *International Migration in the Russian Federation*. United Nations Expert Group Meeting on International Migration and Development. New York, USA, 6. – 8. červenec 2005
http://www.un.org/esa/population/meetings/ittmigdev2005/P11_Rybakovsky&Ryazantsev.pdf (únor 2009)
- WRITENET. (1997): *Cross – Border Migration in the Russian Far East*
<http://www.unhcr.org/refworld/country,,WRITENET,,RUS,,3ae6a6b90,0.html> (duben 2009)
- Portjakov, V. (2003): *Migracionnaja situacija na Dal'nem Vostoke Rossii*.
<http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36282.htm> (leden 2009)
- Kwonk, P. (2007): *Chinese Migration Goes Global*.
<http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=9437> (květen 2009)
- Wishnick, E. (2002): *Chinese Migration to the Russian Far East: A Human Security Dilemma*. Monterey Institute of International Studies.
<http://gsti.miis.edu/CEAS-PUB> (květen 2009)

Ostatní internetové zdroje:

Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki; Central'naja baza statističeskich dannyh).

<http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi>.

A survey of public opinion in Primorskii krai, Russian Federation; Center for Study of Public Opinion at the Institute of History, Archeology and Ethnography of the Far Eastern Branch; Russian Academy of Science 2000

http://www-rohan.sdsu.edu/~alexseev/survey_qcodes.xls

Fortress Russia: An overview of the 2005 Russian Federation Survey on Immigration Attitudes and Ethnic Relations; The Center for Comparative Immigration Studies, University of California; San Diego 2006

<http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg139.pdf>

Transformation of Migration Data Collection in Post-Soviet Countries (Case of the Russian Federation); Centre for Population Studies, Moscow State University; Moscow 2005

<http://epc2006.princeton.edu/download.aspx?submissionId=60472>

Výsledky všeruského censu 2002

<http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>

Výsledky censů 1979 a 1989

http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=0

http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_79.php

TransMONEE database 2007, Innocenti Research Centre, UNICEF 2007

<http://www.unicef-icdc.org/research/>

Projekt diplomové práce

Název práce: Migrační trendy v oblasti ruského Dálného východu

Úvod:

Práce *Migrační trendy v oblasti ruského Dálného východu* analyzuje změny charakteru, intenzity a příčin migrace v rámci zcela specifického regionu v posledních zhruba patnácti letech.

Transformace ruské ekonomiky, rozdílný demografický potenciál regionu v porovnání s okolními státy, relativní otevřenost hranic, velká geografická vzdálenost od mocenského centra a s tím související složitá administrace daného území – to vše jsou faktory, jež v hodnocení post-sovětského migračního režimu přispívají k vnímání situace na Dálném východě jako přinejmenším hodné zvýšené pozornosti.

Práce, jejíž úvod je věnován vymezení základních pojmů a zmínce relevantních migračních teorií, se snaží nalézt odpovědi na tyto otázky:

- Jak migrace ve zmíněném regionu ovlivňuje vzájemné vztahy mezi zainteresovanými státy, popř. jejich postavení v rámci širšího geopolitického prostoru?
- Na jakých institucionálních základech je mezivládní, popř. regionální spolupráce v oblasti migrace uskutečňována a jakými prostředky je regulována?
- Jaký vývoj lze, s ohledem na současné směřování ruské migrační politiky, očekávat v budoucnu a jak vnímání problematiky migrace v daném regionu ovlivňuje proces formování moderní ruské národní identity?

Práce vychází z rozboru empirických dat a je založena na funkční analýze migrace, jakožto jevu, jež má potenciál akcelarovat, či naopak tlumit institucionální změny nejen ve sféře politické a ekonomické, ale i ve společnosti jako celku.

Osnova:

1. Úvod

- vymezení základních pojmů a relevantních teoretických konceptů
- obecná charakteristika formování migračního systému v post-sovětském prostoru
- změny charakteru migrace v polovině 90. let 20. století

2. Aktuální migrační, demografické a socioekonomické trendy; pozice ruského Dálného východu v rámci post-sovětského migračního režimu

- důraz je kladen zejména na problematiku čínského, popř. korejského a vietnamského přistěhovalectví do oblasti ruského Dálného východu
- práce usiluje o komplexní analýzu jevu včetně jeho geopolitických implikací

3. Specifika ruské migrační politiky ve vztahu k regionu Dálného východu; mezivládní spolupráce v oblasti migrace

- hlavní pozornost je věnována ruské snaze o demografickou stabilizaci regionu pomocí speciálních přesídlovacích programů

4. Závěr

Literatura:

Knihy:

- Azrael J.R. Payin E. A. (eds) (1996): *Cooperation and Conflict in the Former Soviet Union: Implications for Migration*. Rand. Santa Monica.
- Baar, V. (2001): *Národy na prahu 21. století; emancipace nebo nacionalismus?*. Tilia. Ostrava.
- Baršová, A., Barša, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, Západní Evropě a Česku*. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno.
- Brettel C.B., Hollifield J.F. (eds.) (2000): *Migration theory: talking across disciplines*. Routledge, New York.
- Castles, S. (1993): *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Guilford Press, New York .
- Cornelius, W. A., Philip L. M., James, F. H. (eds.) (1994): *Controlling Immigration: A Global Perspective*. Stanford University Press, Stanford.
- Glassner, M. I. (1996): *Political geography*. Wiley, New York.
- Hnízdo, B. (1995): *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha.
- International Organization for Migration (2003): *World migration 2003: managing migration challenges and responses for people on the move*. International Organization for Migration, Geneva.
- Manning, P. (2004): *Migration in world history*. Routledge, New York.
- Nosov M. (1996): *Российский Дальний Восток и Китай*. In: Миграционная ситуация на Дальнем Востоке и политика России. Carnegie Moscow Center, Moscow.
- Pilkington, H. (1998): *Migration, displacement, and identity in post-Soviet Russia*. Routledge, London.
- Sakwa, R. (2002): *Russian politics and society*. Routledge, London.
- Spencer, S. (2003): *The politics of migration: managing opportunity, conflict and change*. Blackwell, Malden.
- Stephan, J. J. (1994): *The Russian Far East: A History*. Stanford University Press, Stanford.

Thorton, J., Ziegler E. Z., (2003): *Russia's Far East: A Region at Risk*. Univerity of Washington Press, Seattle.

Zolberg A. R., Benda P. M. (eds) (2001): *Global Migrants Globa Refugees*. Berghahn Books, New York.

Periodika:

Galetskii, V. F. (2006): The Russian Far East: Searching for a Demographic development strategy. In: *Studies on Russian Economic Development*, vol. 17, č. 6, s. 655-661

Garnett, S. (1996): The Russian Far East as a Factor in Russian-Chinese Relations. In: *SAIS Review*, vol. 16, č. 2, s. 1-19.

Churfin, G. (2003): Russia's Economic and Strategic Interests in North-East Asia. In: *Asia Europe Journal*, vol. 1, č. 2, s. 251-262

Zevelev, I. (2003): Russia and Its New Diasporas. In: *Slavic Review*, vol. 62, č. 3, s. 129-143

Statistické ročenky:

The Demographic Yearbook of Russia 2002: Statistical Handbook; Federal State Statistics Service. Moscow 2002.

China Labor Statistical Yearbook 2000: China Statistics Press; Beijing 2000.

Internetové zdroje:

http://www-rohan.sdsu.edu/~alexseev/survey_qcodes.xls

A survey of public opinion in Primorskii krai, Russian Federation; Center for Study of Public Opinion at the Institute of History, Archeology and Ethnography of the Far Eastern Branch; Russian Academy of Science 2000

<http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg139.pdf>

Fortress Russia: An overview of the 2005 Russian Federation Survey on Immigration Attitudes and Ethnic Relations; The Center for Comparative Immigration Studies, University of California; San Diego 2006

<http://epc2006.princeton.edu/download.aspx?submissionId=60472>

Transformation of Migration Data Collection in Post-Soviet Countries (Case of the Russian Federation); Centre for Population Studies, Moscow State University; Moscow 2005

<http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>

výsledky censu 2002

http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=0

http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_79.php

výsledky censů 1989 a 1979

<http://www.intelros.ru/lib/elzin/1997.htm>,

výroční zpráva prezidenta Ruské federace Borise Jelcina Federálnímu shromáždění Ruské federace, „Порядок во власти - порядок в стране“, (Pořádek na úřadech-pořádek ve státě)

<http://www.intelros.ru/lib/elzin/1998.htm>,

výroční zpráva prezidenta Ruské federace Borise Jelcina Federálnímu shromáždění Ruské federace, „Общими силами - к подъему России“, (Společným úsilím k vzestupu Ruska)

<http://www.intelros.ru/lib/elzin/1999.htm>,

výroční zpráva prezidenta Ruské federace Borise Jelcina Federálnímu shromáždění Ruské federace, „Россия на рубеже эпох“, (Rusko na rozhraní epoch)

<http://www.gks.ru/eng/>

Federal State Statistics Service

<http://www.unicef-icdc.org/research/>

TransMONEE database 2007, Innocenti Research Centre, UNICEF 2007